

Mozes, Mohammed en Messi

Onderzoek naar betekenisgeving in sport en religie

Jan-Willem van der Roest

© *W.J.H. Mulier Instituut*
Utrecht / 's-Hertogenbosch, juli 2010

*W.J.H. Mulier Instituut
Centrum voor sociaal-wetenschappelijk sportonderzoek*

*Postbus 188
5201 AD 's-Hertogenbosch*

*t 073-6126401
f 073-6126413
e info@mulierinstituut.nl
i www.mulierinstituut.nl*

Mozes, Mohammed en Messi

Onderzoek naar betekenisgeving in sport en religie
Utrecht/'s-Hertogenbosch, juli 2010

Naam: Jan-Willem van der Roest
Studentnummer: 3302202
Adres: Piramide 28, 1241 JH KORTENHOEF

MA Sportbeleid en Sportmanagement
Begeleider: Prof. Dr. A.E. Knoppers
Tweede lezer: Dr. I.E.C. Claringbould

Universiteit Utrecht

Inhoudsopgave

Voorwoord	7
Samenvatting	9
1. Inleiding	10
1.1 Aanleiding	10
1.2 Historische achtergrond	10
2. Theoretisch kader	13
2.1 Constructivisme	13
2.1.1 Sport als culturele praktijk	13
2.1.2 Religie als culturele praktijk	14
2.1.3 Mannelijkheid in sport en religie	14
2.2 Betekenisgeving	15
3. Literatuurstudie	17
3.1 Sport en religie op vier niveaus met elkaar vergeleken	17
3.2 Overeenkomsten en verschillen op individueel niveau	17
3.3 Overeenkomsten en verschillen in interactie	18
3.4 Overeenkomsten en verschillen op institutioneel niveau	19
3.5 Overeenkomsten en verschillen in symbolen, rituelen en ideologieën	21
3.6 Betekenissen lopen door elkaar heen	22
4. Probleemstelling	24
4.1 Hoofdvraag	24
4.2 Deelvragen	24
4.3 Doel van het onderzoek en relevantie	24
5. Methodologie	25
5.1 Het doen van onderzoek	25
5.2 Dataverzamelmethode	25
5.3 De gelovige sportfan	25
5.4 Selectie respondenten	26
6. Resultaten	27
6.1 Inleiding tot de resultaten	27
6.2 Individueel niveau	27
6.2.1 Religie	27
6.2.2 Sport	29
6.2.3 Religie en het sportieve lichaam	31
6.3 Interactioneel niveau	33
6.3.1 Het geloof als sociale ervaring	33
6.3.2 Sport verboedert	34
6.3.3 Erbij horen	36

6.4	Institutioneel niveau	37
6.4.1	Het stadion – de nieuwe kathedraal?	37
6.4.2	De rustdag	39
6.5	Symbolisch niveau	42
6.5.1	Symbolen en rituelen in sport en religie	43
6.5.2	Geen symbolen, wel verplichtingen	44
6.5.3	Het Joodse karakter van Ajax	45
6.6	Een groot niveauverschil	47
7.	Discussie	50
7.1	Individueel niveau	50
7.2	Interactioneel niveau	52
7.3	Institutioneel niveau	53
7.4	Symbolisch niveau	55
7.5	Vergelijkingen op verschillende niveaus	56
8.	Literatuur	59
	Bijlage 1: Topiclist	62

Voorwoord

Deze scriptie is het eindproduct van de tweejarige masteropleiding Sportbeleid & Sportmanagement aan de Utrechtse School voor Bestuurs- en Organisationswetenschap (USBO). Het onderwerp van de scriptie is “Sport en Religie”. In het verleden is er veel geschreven over dit onderwerp en tijdens het huidige Wereldkampioenschap voetbal is er in de media weer volop aandacht voor de combinatie van deze twee. Ik hoop met mijn scriptie een wetenschappelijk inzicht te kunnen geven in de zin en onzin die hierover geschreven worden.

Ik wil op deze plek graag van de gelegenheid gebruik maken een aantal mensen te bedanken. Allereerst wil ik Annelies Knoppers bedanken voor de goede begeleiding gedurende het traject. Ook wil ik Michel van Slobbe en Inge Claringbould bedanken voor hun werkzaamheden binnen het masterprogramma. Verder wil ik graag mijn collega’s van het Mulier Instituut bedanken voor de ruimte die ik kreeg om deze scriptie te schrijven. In het bijzonder bedank ik Janine van Kalmthout, Astrid Cevaal en Ruud Stokvis voor hun hulp in de opstartfase van het onderzoek. Ten slotte wil ik de respondenten die aan het onderzoek hebben meegewerkt bedanken voor hun hulp.

Ik wens u heel veel leesplezier!

Jan-Willem van der Roest
Kortenhoeve, juli 2010

Samenvatting

In populaire en wetenschappelijke literatuur wordt veel geschreven over de combinatie van sport en religie. Vaak wordt de vraag gesteld of sport kan worden gezien als een nieuwe religie. In plaats van deze vraag en algemene beschouwingen over de combinatie van sport en religie, pleit ik in dit onderzoek voor een constructivistische aanpak waarin de betekenissen van gelovige mannen centraal staan. Ik doe dit door op vier niveaus te kijken naar de theorie en de empirie. Hierbij ga ik kritisch in op de vergelijkingen tussen sport en religie die door verschillende filosofen en sociologen worden gemaakt. Om te kunnen onderzoeken welke betekenissen aan sport en religie worden gegeven, heb ik twaalf gelovige mannen uit drie religies geïnterviewd. Uit de resultaten van dit onderzoek blijkt dat deze gelovige mannen een grote passie voor zowel sport als religie hebben ontwikkeld. Verder vinden zij dat sport verbreedert en dat sport en religie op het symbolische vlak tegen elkaar aan liggen. Hoewel de respondenten aangeven dat hun geloof op een hoger niveau ligt dan sport, wordt duidelijk dat zowel sport als religie voor hen belangrijke culturele praktijken zijn.

1. Inleiding

1.1 Aanleiding

“Look at the faces of the crowd (...) as Bobby Charlton prepares to take a corner kick and you could be looking at the crowd in a Renaissance painting, watching water being turned into wine or dead men brought back to life. (...) There’s no doubt about it, there are elements of a religious experience here.” (Palin, 2003)

Dat sport en religie in vele zaken op elkaar lijken en soms parallellen vertonen, is al vaker gesuggereerd in zowel de media als in de wetenschap. Al sinds het begin van de twintigste eeuw zijn er sociologen en filosofen die aangeven dat sport en religie op bepaalde kenmerken kunnen worden onderscheiden van het alledaagse leven (zie: Veblen, 1899; Durkheim, 1912; Huizinga, 1938).

Uit het bovenstaande citaat van Palin kan worden afgeleid dat sport zelfs voor een religieuze beleving kan zorgen.

Steeds minder mensen in Nederland omschrijven zichzelf als religieus. De traditionele machtspositie van de institutionele kerk brokkelt daardoor af, waardoor steeds meer een publieke seculariteit zou ontstaan. Dit houdt in dat de traditionele vormen van geloofsbeleving niet meer centraal staan in de Nederlandse publieke samenleving, maar nog wel een rol kan spelen in het persoonlijke leven van mensen (Taylor, 2007). Durkheim (1912) stelt dat mensen in deze omstandigheden zullen zoeken naar alternatieve componenten van het leven die kunnen zorgen voor zingeving en sociale cohesie. Sport kan daarin mogelijk een belangrijke rol spelen, omdat sport juist elementen bevat die in de hedendaagse godsdienst van de westerse wereld lijken te verdwijnen. De emoties die sport oproept, de verwevenheid met het dagelijkse leven en het gebruik van symboliek zouden erg lijken op de aspecten die ook binnen enkele grote religies Stokvis (2008) suggereert dat de sport bepaalde aspecten van het dagelijks leven op een zelfde wijze beïnvloeden als het geloof dat vroeger deed (p. 119).

De vraag is echter of sport en geloof op dezelfde manier worden geconstrueerd en of mensen dezelfde betekenissen toekennen aan ervaringen binnen sport en geloof. Om dit te onderzoeken, worden in dit onderzoek gelovige sportfans gevraagd welke betekenissen zij geven aan hun ervaringen sport en geloof.

1.2 Historische achtergrond

De historische relatie tussen sport en religie kent een vrij complex verloop en de relatie tussen beide verandert op basis van plaats en tijd (Coakley, 2007). De vroegste vormen van sport worden gevonden bij de oude Griekse beschaving. De eerste Olympische Spelen vonden plaats als eerbetoon aan oppergod Zeus en werden als religieus festival georganiseerd rond de berg van de goden, de Olympos. De Grieken hadden extreem veel aandacht voor de atletische vermogens van het lichaam, een traditie die werd voortgezet door de Romeinen (Guttman, 1978). Na de val van het Romeinse rijk, werd de houding ten aanzien van sport in Europa

anders dan voorheen. De associatie met de gewelddadige sporten van de Romeinen, zorgde bij de eerste christenen voor een dubbele moraal ten aanzien van sport en denkbeelden rondom het lichaam. Uit de brieven van de apostel Paulus blijkt een positieve houding met betrekking tot sportieve activiteiten, maar dankzij de gruwelen van de Romeinse spektakels zagen de eerste christenen het lichaam vooral als een instrument voor de zonde. Het lichaam was vooral een obstakel in de spirituele band die de christenen wilde ontwikkelen (Eitzen & Sage, 1978). Er was dus duidelijk sprake van een dualistische visie ten aanzien van sport en lichamelijke oefening.

De middeleeuwen worden gekenmerkt door vormen van sport die direct verbonden zijn met militaire activiteiten en het inzetten van dieren voor volksvermaak (Coakley, 2007, p. 62-63). Verder waren sport en religie in deze eeuwen nauw met elkaar verbonden. Aangemoedigd door de Rooms-katholieke kerk vonden onder de lagere sociale klassen veel balspelen plaats, waarin verbindingen werden gelegd met religieuze praktijken. Zo stond het heen en weer gooien van de bal soms voor de strijd tussen goed en kwaad (Coakley, 2007, p. 62). De mensen in de hogere sociale klassen hielden zich vooral bezig met toernooien die vooral op militaire training waren gericht. Ook gebruikten zij meer gespecialiseerde hulpstukken, waardoor in de Middeleeuwen spelen ontstonden die worden beschouwd als voorlopers van veel moderne sporten (Coakley, 2007, p. 63). De rolverdeling tussen mannen en vrouwen veranderde overigens weinig in de middeleeuwen. Net als in de oudheid werden vrouwen geacht zich niet bezig te houden met de sportieve activiteiten. Enerzijds kwam dit door de op mannen gerichte familiestructuren, anderzijds heerste er een schoonheidsmoraal waarin passiviteit als passend werd gezien voor vrouwen, zeker in de hogere sociale klassen. Deze strikte genderscheiding werd in stand gehouden door de Rooms-katholieke kerk, die vrouwen op dit gebied inferieur aan mannen achtte (Coakley, 2007, p. 63)

Na de reformatie ontstonden een veranderde houding ten opzichte van sport. Er ontstond een klimaat waarin vooral aandacht was voor een hoog arbeidsethos, waarin discipline erg belangrijk werd. Vooral zelfdiscipline werd een belangrijk issue in deze tijdperiode. Sport werd gezien als een mogelijkheid om het lichaam en vooral de discipline te trainen. Vooral de Puriteinen vonden dat zelfdiscipline een belangrijk aspect van het leven moest zijn. De Puriteinen hadden echter een dubbele moraal ten opzichte van sport, omdat plezier of wereldlijke voldoening uit sportieve activiteiten een groot taboe was onder de Puriteinen. De socioloog Macaulay geeft hier een treffend voorbeeld van. Hij beargumenteert dat de Puriteinen het populaire beer-worstelen vooral haatten omdat het plezier gaf aan de toeschouwers, niet omdat het pijnlijk of dodelijk was voor de beer. (in Overman, 1997, p. 24). Een verdere uiteenzetting van de Protestantse denkbeelden en de Protestantse ethiek (die werd beschreven door Weber) kan worden gevonden in het uitgebreide werk van Overman (1997).

Elders in de wereld werden andere relaties tussen sport en religie ontwikkeld. Zo was de band tussen sport en religie in oosterse beschavingen zeer hecht en zijn veel sporten zelfs direct afkomstig van rituele en religieuze praktijken. Zo vloeit het Japanse sumo-worstelen voort uit het Shinto en is het Chinese Tai-Chi te herleiden tot culturele en religieuze gebruiken uit het oude China (Coakley, 2007, p. 541-544). Ook de Islam kent een lange traditie in verwevenheid met de sport. Zo beoefende de profeet Mohammed verschillende sporten. (Van Beek, 2007). Het Jodendom heeft door de eeuwen heen een moeizame relatie gehad met sport, ondanks het feit dat lichamelijke inspanning of deelname aan sport niet verboden wordt in de bijbel of

Talmoedische literatuur (Eisen, 1998, p. 484). Het feit dat Grieken en Romeinen sport probeerde over te brengen op de Joden en hen daarnaast nieuwe religieuze en culturele opvattingen bij wilde brengen, leidde bij de Joden tot negatieve associaties met sport.

Binnen de Islam veranderde de denkbeelden over sport in de loop van de tijd aanzienlijk. In sommige islamitische landen is discussie over de rol van denkporten, omdat deze sporten hazardspelen zouden zijn (Van Beek, 2007). Ook naar het beoefenen en kijken van voetbal wordt binnen sommige richtingen van de Islam kritisch gekeken. Het kijken of beoefenen van de sport zou kunnen leiden tot vijandigheid en haat en het risico op (zware) blessures is erg groot. Bovendien kan de focus op voetbal leiden tot heldenverering, terwijl deze verering gereserveerd zou moeten zijn voor Allah. Ook kan het kijken naar voetbal er voor zorgen dat de verplichte gebeden worden vergeten (Hasan, 2005).

2. Theoretisch kader

In dit hoofdstuk wordt het theoretisch kader besproken, waarin onder meer de definities van sport en religie aan bod komen. Ook wordt het kader waarin het onderzoek wordt geplaatst uitgelegd.

Wanneer er wordt gesproken over sport en religie, weten veel mensen over welke onderwerpen het gaat. Toch zijn veel sociologen geneigd om een bepaalde definitie te gebruiken voor beide zaken. Deze keuzes leiden vaak tot discussie over wat sport en religie nu wel of niet zijn, of welke eigenschappen een sport of een religie moet bezitten om daadwerkelijk tot één van de categorieën te behoren (zie: Coakley, 2007, p. 6-12; McKinnon, 2002). Deze discussie wordt problematisch als sport en religie met elkaar vergeleken worden, of wanneer wordt onderzocht welke overeenkomsten sport en religie hebben. De vraag is immers altijd waar de grens van het één eindigt en waar de grens van het andere begint.

In mijn scriptie zal ik niet uitgaan van deze *essentialistische* benadering (Coakley, 2007, p. 534-535). In plaats daarvan zal ik sport en religie beide benaderen vanuit de aanpak van het sociaal constructivisme.

2.1 Constructivisme

Sport en religie maken deel uit van het leven van veel mensen. Veel mensen gaan elke dag om met sport en religie, omdat zij bijvoorbeeld door de media worden geconfronteerd met gebeurtenissen uit de sport, of ontwikkelingen binnen religies. Om na te gaan hoe deze twee een rol spelen in de levens van mensen, worden sport en religie beschouwd als onderdeel van de cultuur die mensen produceren, reproduceren en waar ze elke dag mee te maken hebben. Binnen het (sociaal) constructivisme wordt er van uitgegaan dat zowel sport als religie geen essentiële kenmerken hebben, maar dat sociale constructies of formaties zijn met sociale structuren, dynamiek en consequenties die gelaagd zijn en altijd blijven veranderen onder sociale condities in bepaalde situaties (Coakley, 2007, p. 533). Ze kunnen dan ook beide beter worden beschouwd als culturele praktijken. Dit betekent dat zowel sport als religie geen basiskenmerken en vaststaande waarheden hebben, maar dat het constructen zijn waar aan mensen steeds weer opnieuw betekenissen geven (zie paragraaf 2.2).

2.1.1 Sport als culturele praktijk

Coakley (2007, p. 534-535) legt uit dat sport binnen het sociaal constructivisme wordt gezien als een sociaal construct of als een culturele praktijk. Sport wordt hierbij gezien als “een activiteit die door mensen wordt geproduceerd via interactie, onder bepaalde sociale en culturele omstandigheden”. Dit betekent dat sport geen vaststaande kenmerken bezit en ook niet altijd hetzelfde blijft. Wanneer de sociale omstandigheden veranderen, zal ook de sport veranderen. Andersom kan sport ook worden gebruikt om sociale omstandigheden te veranderen.

Omdat sport wordt geproduceerd doordat mensen met elkaar interacteren, wordt er binnen het constructivisme vooral gekeken naar de betekenissen die mensen aan sport geven. Deze betekenissen verschillend per plaats en tijd, omdat de mensen die deze betekenissen geven onder verschillende sociale omstandigheden leven. Zo zal er door Afrikanen een andere

betekenis aan sport worden gegeven dan de betekenissen die Noord-Amerikanen toekennen aan sport en wordt er nu anders tegen sport aangekeken dan in de Middeleeuwen het geval was.

2.1.2 Religie als culturele praktijk

Ook religie wordt binnen het sociaal constructivisme gezien als een culturele praktijk, of een sociaal construct. Net als sport is religie iets wat door interactie wordt gecreëerd, die per plaats en tijd verschilt en wordt bepaald door de betekenissen die mensen geven aan verschillende fenomenen. Religie bevat dus ook geen vaststaande essentialistische kenmerken. McKinnon (2002) legt dit uit met hulp van begrip ‘taalspelen’, een term die door de filosoof Wittgenstein (1968) werd geïntroduceerd. Volgens McKinnon (2002) zijn er geen vastgestelde grenzen aan de begripsomschrijving van religie. Religie wordt gezien als een sociale constructie en bovendien een tweedegraads academische term, die alleen door academici wordt gebruikt om een verzameling van geloven aan te duiden. Door gelovigen zal het begrip religie niet snel gebruikt worden.

Dat er geen vastgestelde grenzen aan het begrip religie zijn verbonden, betekent volgens McKinnon echter niet dat het onmogelijk is om religie te identificeren. Hiervoor kan het begrip ‘familiegelijkenis’ worden gebruikt. Religie kan worden onderscheiden van andere zaken als het wordt gezien als een “gecompliceerd netwerk van gelijkenissen, die elkaar overlappen en elkaar kruisen: soms zijn dit algemene gelijkenissen, soms gedetailleerde gelijkenissen” (Wittgenstein, 1968, in: McKinnon, 2002, p. 71).

2.1.3 Mannelijkheid in sport en religie

Zowel sport als religie zijn twee door mannen gedomineerde aspecten van het sociale leven. Knoppers (2010) beargumenteert dat al sinds de tijd van de Grieken sport in het teken staat van mannelijke waarden zoals competitiviteit en fysieke dominantie. Volgens Knoppers is dit discours de laatste 150 jaar niet veranderd, maar zorgt de focus op professionele mannensporten zelfs voor een continue aandacht voor deze waarden.

Ook in religie bestaat een lange geschiedenis van mannelijke dominantie die zich tot op de dag van vandaag doorzet. Vooral de institutionele macht die mannen via de kerk uitoefenen is nog steeds groot, alhoewel er in de literatuur ook aandacht is voor de groeiende invloed van vrouwen (Watling, 2002; Heath, 2003). In veel kerken, synagogen en moskeeën worden officiële functies echter nog steeds bekleed door mannen en staan waarden als mannelijk leiderschap in kerk en gezin nog steeds centraal.

Waar religie en sport elkaar ontmoeten worden deze waarden van competitiviteit, fysieke dominantie en mannelijk leiderschap gecombineerd, waardoor bewegingen als de YMCA en later de Promise Keepers ontstonden. Deze bewegingen zijn uitvoerig besproken (zie: Ladd & Mathisen, 1999; Heath, 2003; Putney, 2003; Knoppers, 2010), ik zal hier dus verder niet op ingaan.

De keuze voor voetbal als centrale sport in dit onderzoek (zie ook Hoofdstuk 4), zorgt voor een focus op een mannelijke sport. In Nederland is immers veel meer aandacht voor mannenvoetbal dan voor vrouwenvoetbal (Knoppers, 2010). De combinatie van de betrokkenheid van mannen

bij deze sport en de positie die mannen hebben binnen het geloof, zijn de reden dat ik heb gekozen om voor dit onderzoek uitsluitend mannen te interviewen. Dit wil niet zeggen dat betekenisgeving van vrouwen minder van belang is, het sluit echter minder goed aan bij het doel van dit onderzoek, namelijk de betrokkenheid van mensen bij zowel sport als religie na te gaan.

2.2 Betekenisgeving

Betekenisgeving is een belangrijk onderdeel van het sociale constructivisme. Cultuur wordt immers geproduceerd, gereproduceerd en beleefd door mensen en bestaat daarom uit culturele praktijken. In *Sensemaking in organizations* legt Karl E. Weick (1995) dat betekenisgeving heel letterlijk genomen moet worden. Het is letterlijk het geven van betekenissen aan zaken en gebeurtenissen om ons heen (p. 4). Om te kunnen begrijpen wat sport en religie betekenen voor mensen in hun dagelijks leven betekent, lijkt het beter om sport en religie te beschouwen als *culturele praktijken*, zoals ik in de alinea hiervoor heb uitgelegd. Binnen deze kaders worden sport en religie gezien als fenomenen waar betekenissen aan worden gegeven door voorgangers, theologen, muzikanten, gelovigen, spelers, officials, coaches, toeschouwers en andere betrokkenen.

De betekenisgever

Betekenisgeving begint volgens Weick (1995) met de betekenisgever. Het is daarom ook van belang dat tijdens de interviews de respondenten wordt gevraagd hun betekenissen aan sport en geloof te geven. Door na te gaan welke betekenissen mensen aan sport en geloof geven, kan worden nagaan hoe belangrijk sport en religie voor mensen op individueel niveau zijn. Weick geeft daarbij aan dat mensen handelen vanuit de rol die zij op dat moment het meest geschikt vinden voor de situatie. De ene keer zal een respondent dus antwoorden vanuit zijn rol als gelovige en de andere keer vanuit zijn rol als sportliefhebber. Ik gebruik het individuele niveau zowel in de literatuurstudie als in de resultaten. Toch moet hier volgens Weick een opmerking bij geplaatst worden. Hij geeft aan dat betekenisgeving op het individuele niveau alleen kan gebeuren in relatie tot anderen (1995, p.20).

Retrospectief

Weick gaat er vanuit dat betekenisgeving een proces is, waarin de betekenisgever zijn huidige betekenissen vormt door terug te kijken op eerdere ervaringen. De (jeugd)herinneringen van respondenten kunnen bij dit onderzoek dus een invloed hebben op hoe ze op individueel niveau tegen sport en religie aankijken.

Betekenis in de context

De omgeving van een persoon is bij betekenisgeving van groot belang. Bij de omgeving kan gedacht worden aan de mensen die iemand tegenkomt in sport en religie (zie volgende punt) en aan de fysieke omgeving. Dit betekent dat een stadion of een kerk voor iemand van belang kan zijn wanneer hij of zij betekenissen toekent aan sport, of aan zijn of haar geloof.

Sociaal

Weick geeft aan dat betekenisgeving ook een sociaal proces is. Interactie is medebepalend voor de betekenissen die mensen toekennen aan processen. In het geval van sport gaat het om publiek/sportgenoten, in het geval van religie om geloofgenoten. Overigens hoeven deze

mensen niet altijd fysiek aanwezig te zijn, de sociale omgeving kan ook impliciet aanwezig zijn, bijvoorbeeld via de televisie.

Continu proces

Betekenisgeving gaat altijd door en is onvermijdelijk. Mensen geven betekenis op basis van gefilterde stukjes informatie die voortkomen uit een grote stroom informatie. Volgens Weick (1995, p. 45-49) speelt emotie hierbij een grote rol, mensen selecteren graag stukjes informatie waarbij ze een gevoel hebben dat aansluit op hun huidige emotie. Dit maakt de interviews per situatie afhankelijk. De geïnterviewde zal vooral terugkijken op de gebeurtenissen die aansluiten bij de emoties die hij op dat moment heeft.

Externe prikkels

Betekenisgeving is ook gericht op kleine externe prikkels. Zo kunnen bijvoorbeeld eerdere ervaringen worden uitvergroot en toegeschreven worden aan en beïnvloed worden door grotere processen. Volgens Weick (1995, p. 49) kunnen mensen werkelijk overal betekenissen aan toekennen. Er zal in de interviews bijvoorbeeld worden gevraagd naar symbolen in sport en religie. Symboliek kan voor mensen belangrijk zijn, omdat het ze terugbrengt naar het grotere verhaal van hun betrokkenheid bij sport of religie.

Liever plausibel dan accuraat

Betekenisgeving past voor de betekenisgever dus binnen een groter verhaal. Het gaat er voor de betekenisgever niet om of dat verhaal in zijn of haar herinnering helemaal klopt, zolang het verhaal maar plausibel is. In sport en religie kunnen bijvoorbeeld mythes een rol spelen. Verhalen die passen binnen een geloof, kunnen zorgen voor een bepaalde samenhang binnen een geloof, terwijl ze misschien niet altijd accuraat zijn verteld of beschreven. In sport kunnen bepaalde mythen over vroeger ook passen in de prachtige geschiedenis van een club, het maakt daarbij niet uit of het verhaal helemaal klopt, zo lang het verhaal maar goed klinkt.

Weick's kader voor dit onderzoek biedt genoeg handvaten om op zoek te gaan naar wat mensen zo belangrijk vinden in sport en in religie. De vragen die daaraan verbonden zijn, kunnen door middel van interviews worden nagegaan (zie ook Hoofdstuk 5). Eerst zal ik echter kijken naar wat verschillende auteurs eerder hebben geschreven over sport en religie. De vraag is hierbij of deze verhalen passen binnen het constructivisme en het kader van betekenisgeving die hier geschetst zijn.

3. Literatuurstudie

3.1 Sport en religie op vier niveaus met elkaar vergeleken

Dat sport en religie erg op elkaar lijken is een veelgehoorde uitspraak. De vraag is echter waar deze uitspraak vandaan komt en hoe deze tot stand is gekomen. Om dit te onderzoeken, zal ik in het volgende onderdeel vergelijkingen tussen sport en religie maken op vier niveaus, namelijk het individuele, het interactieve, het institutionele en het symbolische niveau. Door de vergelijkingen op deze vier niveaus in te delen, ontstaat een raamwerk waarin zowel literatuur als empirie tot hun recht kunnen komen. Het biedt immers de gelegenheid de artikelen van verschillende auteurs van elkaar te onderscheiden en te vergelijken en kan bovendien als leidraad worden gebruikt in de interviews die in Hoofdstuk 6 worden besproken.

3.2 Overeenkomsten en verschillen op individueel niveau

In deze alinea staat de vraag welke betekenissen mensen sport en religie in hun eigen leven geven centraal. Het is daarom zinvol om te kijken hoe mensen hun eigen betrokkenheid bij sport en religie zelf ervaren. Novak (1988) ziet de toenemende secularisering van de westerse wereld als een situatie waarin sport steeds meer als religie wordt geprofileerd in de zoektocht naar zingeving. Hij stelt dat atleten een verborgen deel van ons zelf zijn geworden. De passie waarmee atleten gevolgd worden en de manier waarop hun teleurstellingen worden weergegeven, zijn volgens Novak zo intens dat wij ons sterk met hen identificeren. Novak gaat zelfs zo ver dat volgens sport en spel een eeuwig karakter hebben. “Ver nadat de Democratische partij in de geschiedenis is verdwenen en lang nadat de Verenigde Staten zijn verdwenen, zal het spel nog steeds fundamenteel zijn voor mensen.” (Novak, 1988, 41). In deze zin worden sport en spel volgens Novak het voeden van een honger naar zingeving, hij geeft zelfs aan dat religie en sport de elementen zijn die de mens scheidt van het dier.

Zo ver zal de filosoof Charles Taylor in zijn werk *A Secular Age* (2007) niet gaan. Taylor beschrijft het huidige tijdperk als een seculiere tijd waarin religie niet meer centraal staat in het publieke leven, maar waar het nog wel een rol kan spelen in het persoonlijke leven van mensen. Taylor stelt voorop dat de mens in de zoektocht naar zingeving vooral op zoek is naar authenticiteit. Hij stelt dat de grote religies steeds minder in staat zijn mensen van authentieke belevenissen te voorzien, maar dat deze steeds vaker worden ervaren in consumptie van merkartikelen van grote multinationals en terug te vinden zijn in momenten van gemeenschappelijke feestelijkheid.

De bevindingen van Novak en Taylor zijn niet geschoeid op empirische bevindingen, maar zijn slechts algemene uitspraken over sport en religie. Ondanks dat deze uitspraken interessante elementen bevatten zeggen ze weinig over hoe mensen zelf hun betrokkenheid bij sport en religie ervaren en welke betekenissen zij toekennen aan sport en religie.

Curry & Parr (1988) proberen wel wat empirisch materiaal rond sport en religie te verzamelen. Zij onderzochten het belang van sport en religie voor studenten van een Christelijke universiteit in Amerika. De belangrijkste conclusie uit het onderzoek bestaat echter uit de constatering dat identiteit moeilijk te meten is met behulp van een vragenlijst. Zij pleiten ook voor een meer

constructivistische benadering, waarin meer aandacht wordt gegeven aan de betekenissen die bezoekers aan een sportwedstrijd geven aan deze wedstrijd. Curry en Parr concluderen ook dat mannen sport belangrijker vinden dan vrouwen, maar zij gaan niet in op de vraag waarom dit zo is.

Dillon & Tait (2000) onderzochten de ervaringen van sporters tijdens sportwedstrijden. In het onderzoek werd bekeken of er een relatie bestaat tussen het gebruik van spiritualiteit in de sport en het hebben van bovennatuurlijke ervaringen tijdens het sporten. Volgens Dillon & Tait is dit verband aanwezig. Het is echter onduidelijk wat de auteurs bedoelen met het hebben van bovennatuurlijke ervaringen. Ze omschrijven het als een zeer positieve toestand van alertheid. Deze begrippen worden echter niet toegelicht in het onderzoek, het blijft dus erg onduidelijk waar de auteurs het precies over hebben. Ook de termen 'spiritualiteit' en 'religiositeit' worden door Dillon & Tait niet verder uitgewerkt, de betekenis van deze woorden blijft dus onduidelijk. Al laat dit onderzoek zien dat religie een rol kan spelen in sport en kan zorgen voor bepaalde ervaringen tijdens het sporten, geeft het weinig inzicht in overeenkomsten en verschillen in hoe sporters religie en sport ervaren. Ook was de focus in dit onderzoek impliciet gefocust op Christelijke normen en waarden.

De relatie tussen andere godsdiensten en sport ervaringen is echter weinig onderzocht. Een uitzondering is Walseth (2006). Zij onderzocht de manier waarop jonge moslim vrouwen hun betrokkenheid bij sport ervaren. Zo concludeert dat Islam en sportbeoefening goed samen gaan, hoewel er ook, zeker voor moslimvrouwen, belangrijke obstakels zijn. Zo zijn er bijvoorbeeld regels met betrekking tot de kleding die voorgeschreven wordt in competities en die niet strookt met de manier waarop de vrouwen zich zelf graag willen kleden. Ook worden er door de ouders van de respondenten belemmeringen opgelegd. De bovenstaande bevindingen laten zien dat er expliciete wisselwerkingen zijn tussen religie en sport in een Westerse omgeving wanneer het gaat om een groep die gezien wordt als een minderheid : jonge moslim vrouwen. Ze wijken immers af van de heersende beelden die geassocieerd worden met sport in Westerse landen door hun kleding, geloof en door hun gender. Mogelijk is deze wisselwerking voor mannelijke deelnemers impliciete omdat zij de norm zijn en in meeste niet-orthodoxe variaties van godsdiensten er geen expliciete kledingsvoorschriften zijn.

Dat sport en religie een belangrijke rol kan spelen in het leven van mensen wordt vaak gesuggereerd. Het is echter niet door precies duidelijk hoe mannen hun betrokkenheid bij sport en religie zelf ervaren en welke betekenissen zij geven aan sport en religie in hun dagelijkse leven. Er dient directer gevraagd te worden naar het belang van sport en religie in het dagelijks handelen van mannen, mannen zijn immers de norm in sport en religie. Ook is het de vraag of er verschillen in betekenisgeving bestaan tussen mannen uit verschillende geloven.

3.3 Overeenkomsten en verschillen in interactie

Een belangrijk onderdeel van het werk over sport en over religie focust op de momenten van interactie tussen individuen wanneer ze deze culturele praktijken beoefenen. Zowel in sport als in religie komen mensen elkaar voortdurend tegen en kennen zij voortdurend verschillende betekenissen toe aan bepaalde gebeurtenissen. Zo zijn er in zowel sport als in religie geregeld samenkomsten waar veel toeschouwers of gelovigen bij elkaar komen. Vaak gebeurt dit op een feestelijke manier, bijvoorbeeld bij een voetbalwedstrijd of in een eredienst. Volgens Taylor

(2007) kunnen deze momenten van gemeenschappelijke feestelijkheid de leden van een samenleving met elkaar verbinden en een nieuwe richting geven (p. 952). Durkheim (1912), die religie als een sociaal fenomeen ziet, geeft aan dat wanneer mensen van een groep bij elkaar komen er een situatie ontstaat waarin er betekenissen worden toegekend aan bepaalde ‘totems’ of heilige zaken. Volgens Durkheim is het samenkomen van mensen een elementaire zaak in dit geheel en maakt het niet uit of de reden van de samenkomst iets heiligs of iets alledaags is.

Weick (1995) zet hier echter zijn vraagtekens bij. Hij vindt dat men voorzichtig moet zijn wanneer gelegenheden voor sociale betekenisgeving worden gezien als gelegenheden voor het delen van bepaalde waardes. Volgens Weick (1995, p. 42-43) is het beter om de momenten die Taylor en Durkheim aanhalen te zien als momenten waarop mensen hun acties op elkaar aanpassen op basis van compromissen. Het gaat volgens Weick dus niet zo zeer om het samenkomen rond gedeelde waardes, maar om het samenkomen waarbij iedereen elkaar de ruimte geeft om zich te gedragen zoals de ander wil.

Volgens Lever (1983) kan de ‘totem’ van Durkheim met gemak worden vervangen door een clubsjaaltje. Door het gebruik van clubkleuren ontstaat volgens Lever namelijk een deling op basis van groepen, waardoor men zich kan identificeren met een bepaald groepsgevoel. Lever onderzocht in haar werk de voetbalfans van enkele grote clubs in Brazilië. Haar studie in Rio de Janeiro liet zien dat fanatieke voetbalfans veel banden met anderen onderhouden en dat het helemaal geen *einzelgängers* zijn die zich alleen maar op voetbal focussen en verder aan de rand van de samenleving staan (p. 107-108). Ook zegt Lever dat sport een positief effect heeft op een gemeenschap, doordat hartstocht en spektakel op dezelfde manier worden opgewekt als dat gebeurt in religieuze ceremonieën. Zij geeft aan dat in een verstedelijkte omgeving, waar sprake is van een grote culturele diversiteit en een ‘stadse mentaliteit’ snel sprake kan zijn van vervreemding van elkaar. Sport kan echter, zo betoogt Lever, mensen met elkaar verbinden. Ze ziet hier duidelijke parallellen met de maatschappelijke werking van religie zoals Durkheim (1912, p. 27-29) deze beschreef.

De mooie functies van sport die worden beschreven door bovenstaande auteurs zijn soms wel erg optimistisch te noemen. De auteurs geven weinig aandacht aan in- en uitsluitingprocessen die ook in het voetbal plaatsvinden. Ten eerste vindt uitsluiting op basis van sekse plaats. De bovenstaande fragmenten hebben betrekking op vooral mannen. Lever (1983, p. 99, 111) constateert wel dat vrouwen minder gezien worden in het stadion, maar deze bevinding heeft geen gevolgen in haar verdere argumentatie over sociale integratie. Wel probeert ze uit te leggen waarom vrouwen minder in het stadion aankomen en minder van voetbal houden. Dit komt volgens Lever vooral door de ongemakken van een groot stadion en het mogelijke (verbale) geweld en doordat er een zichzelf bevestigend mechanisme bestaat; het stadion wordt als passend gezien voor mannen en de kerk voor vrouwen. Dit houdt de bestaande situatie in stand (p. 111); voor mannen kan voetbal als vervanging voor religie dienen, terwijl dit voor vrouwen niet het geval is.

3.4 Overeenkomsten en verschillen op institutioneel niveau

Een derde overeenkomst tussen sport en religie die vaak wordt beschreven, is die op institutioneel niveau. Hiermee worden de officiële uitingen van sport en religie bedoeld. Te denken valt aan de spelregels van de sport en regels binnen het geloof, het stadion en de kerk en

andere zaken die mensen hebben gecreëerd om sport en religie op een structurele manier af te scheiden van andere culturele praktijken die zij beoefenen.

Johan Huizinga (1938) merkt op in zijn klassieke *Homo Ludens* (1938) dat “de renbaan, het tenniscourt, de hinkbaan en het schaakbord functioneel niet verschillen van een tempel of tovercirkel (p. 48). Ook Van Beek (2007) geeft aan dat het gaat om een andersoortige wereld dan het alledaagse leven: “de adoratie voor bepaalde spelers, de verheerlijking van de clubkleuren of het shirt en de indrukwekkende stadions geven aan dat we te maken hebben met een andersoortige wereld dan de samenleving die is gebaseerd op economisch rationalisme” (p. 65-66). De auteurs willen hiermee aangeven dat wanneer mensen bezig zijn met sport en religie zij op een andere manier denken en handelen dan wanneer zij bezig zijn met andere praktijken, zoals bijvoorbeeld de politiek of de handel. Er wordt, volgens de auteurs niet op een rationele manier nagedacht, maar er wordt meer vanuit emotie gehandeld.

Sport en religie zijn allebei instituties die met behulp van regels, hiërarchieën en machtinstanties bepalen wie deel kan nemen aan deze twee culturele praktijken en wie wordt uitgesloten. Voorbeelden hiervan zijn de door mannen gedomineerde Katholieke kerk die vrouwen en homoseksuelen uitsluit en het IOC die lange tijd hetzelfde deed in de sport. Volgens Price (1984) zijn sport en religie echter beide praktijken die de onderdelen van een samenleving bij elkaar houden. Daarom zouden volgens Price sport en religie met elkaar te vergelijken zijn op institutioneel niveau, omdat ze beide gebruik maken van nationalistische en politieke bevestiging. Het betoog van Price kan vanuit de kritische hoek worden gezien als een erg functionalistische en seksistische verhaal. Price heeft namelijk weinig aandacht voor de verschillende wensen van mensen in een diverse samenleving. Het ‘bij elkaar houden van de verschillende onderdelen van de samenleving’ gaat er vanuit dat iedereen dezelfde baat heeft bij sport en de manier waarop sport georganiseerd is (zie ook: Coakley, 2007, p. 37-38). Hierdoor worden echter de uitsluitingsprocessen die hierboven zijn beschreven in stand worden gehouden en kunnen sport en religie beide worden gezien als ‘bastions’ van mannelijkheid, waarin heteromannen aan de macht zijn en blijven.

Novak (1988) geeft aan dat sport vooral religieus is dankzij het feit dat ze “georganiseerde instituties, disciplines en liturgieën” bevat. Op deze manier is sport veel meer dan een spelletje, het wordt de weerspiegeling van leven en dood (p. 36). Verder maakt sport gebruik van officiële ceremonies en veel handelingen verlopen volgens een voorgeschreven weg. Er zijn formele regels die worden bewaakt door professionele scheidsrechters (p.39). Volgens Novak maken juist deze geformaliseerde regels en rituelen de sport zo belangrijk voor de mens. Het is wat de mens apart zet van het dier en is daarom ten diepste een religie (p. 42). Price (1984, p. 14) sluit hierop aan. Volgens hem zijn de afgebakende gebieden op een sportveld te vergelijken met heilige ruimtes waar een ritueel object, namelijk de bal, wordt gedragen. Dit alles is volgens Price een uitbeelding van een religieuze missie.

Het is echter de vraag of de ‘gelovige mannen’ dit ook zo ervaren. Niet eerder is er onderzoek gedaan naar de vraag of mannelijke sportfans een stadion inderdaad zien als een tempel en of zij sport zien als iets ‘hogers’, iets wat belangrijker is en op een hoger niveau ligt dan de andere zaken die zij tegenkomen in het alledaagse leven. Verder is het de vraag hoe gelovige mannen de regels van het spel en de regels binnen hun geloof beschouwen. Vinden zij net als de bovenstaande auteurs dat er sprake is van een heilige afscheiding van tijd en ruimte en kijken ze

op dezelfde manier naar spelregels als naar geloofsregels? En varieert dit per geloof? Dat zijn vragen die in de literatuur nog niet aan bod zijn gekomen.

3.5 Overeenkomsten en verschillen in symbolen, rituelen en ideologieën

Eén van de meest besproken overeenkomsten tussen sport en religie is het gebruik van symbolen, rituelen en ideologieën. De vergelijkingen die tussen het sportveld en de kerk worden gemaakt, worden vaak getypeerd in termen van “eredienst” en “hoogmis”. In deze paragraaf bespreek ik enkele overeenkomsten tussen sport en religie op symbolisch vlak.

Een eerste aspect van de vergelijking zit in de verhalen en de mythes die rondom de sport bestaan. Vaak worden deze mythes groter gemaakt en krijgen ze een religieuze lading. Volgens Price (1984) versterken mythes een groepsidentiteit: mythes rondom haar oorsprong, de waarden, kijk op de wereld en haar bestaansredenen. Volgens Price raken de mythes rondom de *Super Bowl* direct aan de Amerikaanse identiteit. Dit komt volgens Price aan de ene kant omdat het veroveren van territorium in een *football*-wedstrijd herinnert aan het veroveren van land bij de stichting van de Verenigde Staten (p. 14). Aan de andere kant gaat de Super Bowl volgens Price over nationale onschuld en hoop, die tot uiting komen in de rust van de wedstrijd. In de pauze van de Super Bowl vinden altijd grote shows plaats, die volgens Price een visueel effect van reinheid en puurheid uitstralen. Price denkt dat in deze shows de onschuld van het Amerikaanse volk wordt getoond. Men neemt geen verantwoordelijkheid voor het bezetten van land dat eigenlijk toebehoorde aan de *natives*, omdat het door God zo bedoeld was. Het is echter onduidelijk wat Price hier precies mee bedoelt, hij geeft niet aan hoe de toeschouwers reageren op deze mythes en deze symboliek en welke betekenissen ze er aan geven. Er wordt geen enkele keer aangegeven welke empirische grondslag Price heeft voor het vergelijken van sportieve symboliek met religieuze symboliek, naar de betekenissen van de toeschouwers is immers niet gevraagd.

Een ander voorbeeld van de overeenkomsten in symboliek tussen sport en religie zijn beschreven door Xifra (2008). Gedurende de onderdrukking van dictator Franco, ontwikkelde FC Barcelona zich als de club van het Catalaanse volk. Terwijl in de gehele Catalaanse regio het nationalisme sterk werd onderdrukt, was het stadion van de club de enige plek waar men nog Catalaans sprak en gebruik kon maken van Catalaanse symbolen. Lidmaatschap van de club is daarom voor veel Catalanen nog een uiting van nationalisme (Xifra, 2008, p. 194). Door de combinatie van dit nationalistische lidmaatschap en het gebruik van de vele symbolen die direct linken aan de Catalaanse identiteit, is het supporterschap van FC Barcelona volgens Xifra een uiting van een civiele religie. Hij bouwt zijn argument voort op enkele empirische artikelen en laat zien hoe een voetbalclub religieuze dimensies kan krijgen. Toch zijn er aan het slot van het artikel enkele kritische opmerkingen van Xifra (p. 198). Hij waarschuwt voor het opvatten van voetbal als religie. Want hoewel er religieuze dimensies kunnen zijn, ontbreken er ook enkele. Volgens Xifra moet men kritisch zijn iets direct tot religie te bestempelen.

Van Beek (2007) gaat wel in op het reguliere gebruik van symbolen in sportwedstrijden. Sport lijkt volgens Van Beek op religie, omdat het een op zich staande wereld is, waar alle rituelen een betekenis op zich hebben. Buiten de wereld van de sport zijn de rituelen en gebruiken verder leeg. Toch mist de wereld van de sport volgens Van Beek de verticale dimensie. Sport

gaat niet over hogere machten, maar blijft symboliek rond mensen en het menselijk lichaam (p. 60). Novak (1988) gaat zelfs zo ver dat volgens sport en spel een eeuwig karakter hebben. “Ver nadat de Democratische partij in de geschiedenis is verdwenen en lang nadat de Verenigde Staten zijn verdwenen, zal het spel nog steeds fundamenteel zijn voor mensen.” (Novak, 1988, p. 41). In deze zin worden sport en spel volgens Novak het voeden van een honger naar zingeving, op dezelfde manier als religie dat tracht te doen. Dit is echter nog nooit op empirische basis onderzocht.

In een fenomenologische analyse vergelijkt Sterchele (2007) religieuze symbolen en voetbalrituelen rondom de Joegoslavische oorlog. Hierin kijkt hij naar de waarde die werden toegeschreven aan deze rituelen tijdens en na de oorlog. Sterchele ziet rituelen vooral als vieringen van een collectief ritme rondom heilige objecten. In het geloof zijn dit altaren, iconen en kruizen. Bij voetbal gaat het om spelers, ballen, vlaggen, shirts en sjaals. Volgens Sterchele kunnen voetbalrituelen mensen verenigen die anders gescheiden blijven op basis van etnische en religieuze scheidingslijnen (p. 217). Sterchele biedt een mooi inzicht in welke rol rituelen hebben gespeeld rondom de conflicten in de jaren negentig. Zo laat hij zien hoe het volgen van de jaarlijkse voetbalkalender een rituele ketting werd, die door de drie verschillende geloofsgroepen (Katholiek, Orthodox en Islamitisch) werd gevolgd. Hierdoor werden deze drie groepen gedwongen bepaalde waarden met elkaar te delen. Sterchele laat echter niet zien hoe deze rituelen en waarden werden beleefd door de Bosnische mensen zelf en welke betekenissen zij hieraan toekenden.

Dat symbolen, rituelen en ideologieën een rol spelen in zowel sport als religie wordt door alle bovenstaande auteurs beweerd, de vraag is echter of dit ook zo beleefd wordt door gelovige mannelijke sportliefhebbers.

3.6 Betekenissen lopen door elkaar heen

In de voorgaande paragrafen zijn de overeenkomsten die door verschillende sociologen en filosofen worden beschreven aan bod gekomen. Interessanter dan deze vergelijkingen zijn echter misschien wel de momenten dat de betekenissen in sport en religie door elkaar heen lopen en de twee culturele praktijken moeilijk van elkaar kunnen worden onderscheiden. Dit wordt geïllustreerd in de onderstaande casus die is beschreven door Walter (1991) en Davie (1994). Deze casus gaat over de *Hillsborough*-ramp die in de jaren tachtig in Engeland plaatsvond.

Davie (1994) beschrijft in haar casus over de *Hillsborough* ramp een duidelijke vermenging van sportsymbolen en religieuze symbolen. Op 15 april 1989 speelde Liverpool een halve finale wedstrijd voor de FA Cup tegen Nottingham Forest. Het duel werd gespeeld in het Hillsborough-stadion van Sheffield. Al na zes minuten werd deze wedstrijd gestaakt, omdat 94 mensen op de tribunes om het leven kwamen nadat ze tegen de hekken van het stadion werden doodgedrukt. Omdat de wedstrijd live op televisie werd uitgezonden, waren miljoenen mensen getuige van deze ramp (Davie, 1994, p. 89). Na de ramp werd het rouwproces massaal beleefd. Hierbij beschrijft Davie dat er een complete vermenging van religieuze en sportieve rituelen en symbolen plaatsvond. Volgens Davie boden clubsymbolen zoals clubsjaals op dezelfde manier troost als de religieuze symbolen. Ook Walter (1991) beschrijft deze vermenging van religie en sport. De bisschoppen waren aanwezig in het stadion tijdens de rouwpraktijken, in de kathedraal

van Liverpool hing een enorme Liverpool FC-vlag en op de altaren in de kerken lagen voornamelijk clubattributen en sjaals. Walter (1991) en Davie (1994) argumenteren dus dat voetbal en religie als gelijken werden gezien in de Hillsborough-zaak. De vermenging van sport en religie kan zo sterk zijn dat voetbal wel heel belangrijk is voor de supporters. De case focust zich echter alleen op het Christelijke geloof. Hoe Joodse en Islamitische supporters omgingen met de zaak wordt niet beschreven.

Dit laatste voorbeeld maakt duidelijk dat de scheidslijnen tussen sport en religie niet altijd zo duidelijk zijn en door mensen niet als twee losstaande onderdelen van hun leven worden beleefd. Sport en religie zijn beide culturele praktijken, waar door mensen steeds weer verschillende, complexe, botsende en overlappende betekenissen aan worden gegeven.

Dit betekent ook dat sport en religie in verschillende culturen waarschijnlijk op een andere manier beleefd wordt. Culturele praktijken zijn immers contextgebonden en zijn erg veranderlijk; wanneer de omstandigheden veranderen, veranderen ook de structuren, dynamiek en consequenties van deze culturele praktijken (Coakley, 2007, p. 535-535). Het is dus aannemelijk dat de betekenissen die aan sport en religie worden gegeven per cultuur verschillen.

4. Probleemstelling

4.1 Hoofdvraag

Welke betekenissen geven gelovige sportfans uit drie verschillende religies aan hun betrokkenheid bij sport en religie?

4.2 Deelvragen

- Welke betekenissen geven gelovige sportfans aan sport en religie op individueel niveau?
- Welke betekenissen geven gelovige sportfans aan sport en religie op interactioneel niveau?
- Welke betekenissen geven gelovige sportfans aan sport en religie op institutioneel niveau?
- Welke betekenissen geven gelovige sportfans aan sport en religie op symbolisch niveau?

4.3 Doel van het onderzoek en relevantie

De claim van verschillende auteurs die in dit onderzoek worden besproken, dat sport en religie erg veel overeenkomsten hebben en misschien wel tot eenzelfde soort fenomeen behoren, is nog weinig empirisch onderzocht. De betekenissen die door toeschouwers aan sport worden gegeven, zouden volgens deze auteurs op eenzelfde manier worden geconstrueerd als betekenissen die aan religie worden verbonden. In de wetenschappelijke literatuur over dit onderwerp wordt vaak gesproken over de heiligheid van het spel en sport wordt met godsdienstige termen en metaforen beschreven. Het is echter de vraag of deze vergelijking daadwerkelijk opgaat. Misschien bestaan er momenten waarop sport en religie inderdaad op elkaar lijken, maar het is onbekend of dit ook wordt ervaren door de toeschouwers zelf.

In het empirische gedeelte van dit onderzoek ga ik op zoek naar betekenissen die door Christelijke, Islamitische en Joodse gelovigen aan de populairste sport van het land, het voetbal, worden gegeven. Lopen sport en religie vaak in elkaar over? Zien zij gelijkenissen tussen de twee en wat betekenen sport en geloof voor deze mensen?

5. Methodologie

5.1 Het doen van onderzoek

Voor deze scriptie is op een kwalitatieve manier onderzoek gedaan. Het doen van kwalitatief onderzoek past binnen het constructivistische onderzoekskader. In Hoofdstuk 2 heb ik uitgelegd wat dit kader precies inhoudt en waarom betekenisgeving zo belangrijk is voor het sociaal constructivisme. Om te onderzoeken welke betekenissen de respondenten geven aan hun betrokkenheid bij sport en bij religie, wordt gebruik gemaakt van diepte-interviews. Door gebruik te maken van deze methode, kan worden nagegaan welke betekenissen een rol spelen voor de respondenten en waarom dit zo is. Kwalitatief interviewen gaat hiermee verder dan een 'normaal' gesprek, omdat er intenser geluisterd wordt naar de respondent (Rubin & Rubin, 2005, p. 14).

bij het afnemen van interviews binnen een constructivistisch kader bestaat volgens Rubin & Rubin (2005, p. 27-28) geen waarheden of onwaarheden. De betekenissen van respondenten zijn subjectief en dus waar binnen het verhaal van de respondent. Dit sluit aan op wat eerder door Weick (1995) is aangegeven, dat het verhaal van een respondent eerder plausibel moet zijn en in een verhaal moet passen, dan dat er exact wordt nagegaan of het op 'absolute waarheden' of 'meetbare feiten' is gebaseerd.

5.2 Dataverzamelmethode

Tijdens de interviews is gebruik gemaakt van een semigestructureerde topiclist, die is vormgegeven aan de hand van de vier niveaus die ik in dit onderzoek heb geïdentificeerd. Binnen de interviews stonden de betekenissen van de respondenten centraal. Door gebruik te maken van een semi-gestructureerde topiclist kan worden gevraagd naar de onderwerpen die uit de literatuur naar voren zijn gekomen, maar bestaat ook genoeg ruimte voor de respondent om zijn verhaal te doen.

De interviews zijn allemaal opgenomen en hierna volledig uitgewerkt. De transcripten van deze interviews zijn vervolgens door mij gecodeerd. De resultaten die hieruit naar voren zijn gekomen, worden gepresenteerd in Hoofdstuk 6 en geanalyseerd in Hoofdstuk 7. Deze resultaten en analyses zijn dus subjectief, omdat voor de onderzoeker precies hetzelfde geldt als wat voor de respondenten; mijn betekenisgeving is contextgebonden, complex en past binnen een groter verhaal.

5.3 De gelovige sportfan

Om uit te maken wie ik voor dit onderzoek ging interviewen, moest vooraf worden bepaald wie de gelovige sportfan zou zijn. Er is gekozen voor gelovige sportfans, omdat deze mensen zowel betrokken zijn bij een geloof als bij een sport en dus het beste iets kunnen zeggen over hun betrokkenheid bij sport en geloof. Ik heb bewust gekozen voor voetbal, omdat dit de populairste sport van Nederland is en de meeste mensen betrokken zijn bij deze sport (SCP, 2008). De drie religies heb ik gekozen omdat het de drie grootste monotheïstische religies in Nederland zijn. Er zijn in Nederland meer Hindoes dan Joden, maar voor de vergelijkbaarheid van de

onderzoeksgegevens is gekozen voor het Jodendom (CBS, 2004 ;CIDI, 2005). Omdat ik sport en religie beide als culturele praktijk zonder vastgestelde of vaststaande grenzen beschouw, heb ik geen vooraf bepaalde definitie gebruikt voor de ‘gelovige sportfan’. Iedereen die zichzelf omschrijft als zowel ‘gelovig’ als ‘sportfan’, wordt in het onderzoek opgenomen.

5.4 Selectie respondenten

De respondenten zijn veelal benaderd via persoonlijke e-mails of telefoongesprekken. Er zijn verschillende manieren geweest om de respondenten te benaderen. Enkele respondenten zijn benaderd via contacten bij het W.J.H. Mulier Instituut, anderen zijn benaderd via vrienden of via een website. Hierna is deels (bij de Joodse respondenten) de snowballing-techniek gevolgd. Bij deze techniek wordt de respondent gevraagd of hij nog meer mogelijke respondenten kent die benaderd kunnen worden.

In totaal zijn twaalf interviews gehouden, waarvan drie met Islamitische respondenten, vier met Christelijke respondenten en vijf interviews met Joodse respondenten. De interviews zijn gehouden op door de respondenten gewenste locaties, voornamelijk thuis of op een onderwijsinstelling. Door te kiezen voor locaties die door de respondenten als prettig wordt beschouwd, is de kans het grootst dat respondenten rustig kunnen vertellen welke betekenissen zij geven aan sport en religie, waardoor de betrouwbaarheid van het onderzoek zo groot mogelijk kan worden gemaakt.

6. Resultaten

6.1 Inleiding tot de resultaten

In dit hoofdstuk worden de resultaten van de interviews gepresenteerd. Uit de resultaten zijn verschillende thema's naar voren gekomen die zijn verwerkt in dit hoofdstuk. Deze thema's zijn ingepast in de verschillende niveaus uit de deelvragen van paragraaf 4.2. Op deze manier heb ik geprobeerd een overzichtelijke structuur aan te houden.

De respondenten zijn allen man, tussen de 22 en 69 jaar oud. De respondenten komen uit het hele land, maar de meesten zijn afkomstig uit Amsterdam en directe omgeving (7). De overige respondenten komen uit de omgeving van Utrecht (3) en Tilburg (2). De favoriete clubs van de respondenten zijn Ajax (7), Willem II (2), Feijenoord (1), PSV (1) en FC Utrecht (1). Dat het zwaartepunt rond Amsterdam en Ajax ligt, komt vooral doordat alle Joodse respondenten afkomstig zijn uit Amsterdam, waar 45% van de Joodse gemeenschap in Nederland woont (CIDI, 2005)

6.2 Individueel niveau

In de interviews werd de respondenten gevraagd zichzelf te omschrijven als gelovige en als sportliefhebber. Ook werd gevraagd wat dit voor hen betekent in het leven van elke dag. Hieruit vloeiden antwoorden voort waar uit blijkt of sport en religie belangrijk zijn voor mensen en waarom dit wel of niet zo is.

6.2.1 Religie

Religie blijkt voor de respondenten een belangrijk onderdeel van hun leven te zijn. Het is vaak iets waarmee de respondenten zijn opgegroeid en de respondenten geven aan dat vooral de richtlijnen die gelden binnen hun geloof belangrijk zijn. Verder zijn alle respondenten dagelijks bezig met hun geloof. Het belang van religie wordt duidelijk gemaakt in het eerste citaat:

“Geloof is voor mij het allerbelangrijkste, het is een beetje wat mij definieert.”
(Islamitische respondent)

Een andere respondent vindt religie ook één van de belangrijkste zaken:

“Ja, het is zeg maar de draad door mijn leven.”
(Joodse respondent)

Om het belang van religie te benadrukken, leggen de meeste respondenten uit dat zij zijn opgegroeid met het geloof en dat ze hun hele leven het geloof met zich mee dragen. Over het algemeen hebben de respondenten nooit bewust voor hun geloof gekozen, maar zijn zij allen opgegroeid met het geloof. Dit wordt geïllustreerd door één van de Joodse respondenten, die aangeeft dat er geen sprake is van een echte keuze voor het geloof, maar dat hij is opgegroeid als gelovige en dit altijd is gebleven.

“Nou, er is niet echt een keuzemoment van je mag nu kiezen. Maar de meeste, laten we zeggen 95% van de kinderen die orthodox opgegroeid zijn, die vinden het zo mooi en die voelen zich daar zo in thuis dat ze eigenlijk ook niet iets anders willen.”

Eén van de Islamitische respondenten stelt het net even anders. Hij laat zien dat ook hij is opgegroeid met zijn geloof, maar dat hij nog altijd een andere keuze kan maken.

“Het is er met de paplepel ingegaan, maar in die zin is het ook...ik heb nu nog steeds de keuze om moslim te zijn of een ander geloof te kiezen. Maar ik ben overtuigd van de Islam.”

De manier waarop het geloof wordt beleefd verschilt heel erg tussen de verschillende respondenten van de verschillende geloven. De Islamitische respondenten benadrukken dat het leven volgens de geloofsregels voor hun bepalend is voor het geloofsleven. Toch zijn de meeste moslimrespondenten voorzichtig met het definiëren van hun geloofsleven. Vooral het begrip ‘praktiserend moslim’ is moeilijk voor veel respondenten. Enerzijds geeft een respondent aan dat niet hij kan bepalen of hij een goede moslim is.

“Kijk ik ben geboren en opgevoed als moslim, dus volgens de Islamitische voorschriften, normen en waarden. En als ik naar mezelf kijk: ik ben tot op zekere hoogte praktiserend moslim, maar ik zeg bewust tot op zekere hoogte. Omdat ik zelf ook niet over mezelf kan oordelen.”

Anderzijds ligt het algemene beeld van de ‘praktiserende moslim’ gevoelig. Een andere respondent geeft aan:

“Ik zie mezelf als een niet-praktiserende gelovige, maar wel een moderne gelovige, zo kan ik het typeren.(...) Je hebt tegenwoordig een beeld van een praktiserend moslim als iemand met een baard en dat is echt imago, iemand die in een djellaba over straat loopt en steeds de moskee bezoekt. Dus in die zin ben ik geen praktiserend moslim.”

Bij de Joodse respondenten ligt dit heel anders. Alle respondenten benadrukken juist het ‘orthodoxe’ karakter van hun geloof. Het contrast met de Islamitische respondenten is wat dat betreft erg groot.

“Ik ben een orthodox Joodse jongen. Gelovige orthodoxe jongen, elke dag met mijn geloof bezig. Ik bid, ik houd me aan de Joodse rustdag, de Joodse feestdagen. Ik leer over het Jodendom, ik draag het ook uit, ik heb altijd een keppel op.”
(Joodse respondent)

Een andere respondent zegt:

“Ik denk dat je het in alle facetten van mijn leven tegenkomt. Het heeft te maken met wat je eet, hoe je eet, wanneer je eet. Het heeft te maken met 's ochtends op staan en je ochtendgebed, 's middags een gebed, 's avonds een gebed. Het heeft te maken met hoe je omgaat met je medemens. Eigenlijk met je hele doen en laten. Ik loop rond met een keppeltje, ik ben dus eigenlijk altijd herkenbaar Joods.”
(Joodse respondent)

Waar de Joodse en Islamitische respondenten vrijwel allemaal dezelfde thema's aanstippen als het gaat over hun geloof, geven de Christelijke respondenten een meer divers beeld. De meeste respondenten hebben wat moeite met het zichzelf omschrijven als gelovige en geven geen duidelijk beeld. De betekenissen die zij in hun antwoorden leggen zijn wat betreft vrij complex. Een respondent uit de Evangelische hoek geeft een illustratief voorbeeld.

“Ik ga wekelijks naar de kerk, dus zo ver je dat als geloven kan beschouwen, voldoe ik aan dat criteria. Daarnaast denk ik niet dat je dat geloven kan beschouwen, maar gaat het om je persoonlijke relatie met de god die jij god noemt.”

Een Katholieke respondent geeft ook een antwoord waaruit blijkt dat geloven voor hem niet een rationeel proces is en dat hij geen rationele criteria gebruikt om zijn geloof aan te duiden.

“Geloven is voor mij in het leven staan vol verwondering en bewondering voor de binnenkant, nee voor het mysterie van het leven, voor al wat leeft.”

De Joodse en Islamitische respondenten gebruiken vrij algemene criteria om aan te geven of zij gelovig zijn en wat precies voor hun betekent, de Christelijke gelovigen gebruiken meer complexe bewoordingen om aan te geven wat geloven voor hen inhoudt. Iets wat alle gelovigen gemeen hebben, is dat zij iedere dag bezig zijn met het geloof. De vorm waarin dit gebeurt verschilt uiteraard wel heel erg per persoon. Maar iedereen staat op de één of andere manier wel even stil bij zijn geloof.

“Ja, dagelijks. Mijn geloof houdt in dat je een relatie hebt met Jezus, in dit geval. In het Christelijk geloof bid je dagelijks voor je eten en lees je de bijbel, dus dat is soms niet elke dag, maar gemiddeld genomen wel dagelijks.”
(Christelijk-Evangelische respondent)

Een Islamitische respondent vertelt:

“Je maakt dingen mee en je maakt beslissingen in je dagelijkse leven, ook op je werk en je geloof kan daar wel invloed op hebben. Of je iets wel of niet doet en waarom je iets wel of niet doet. Dus in die zin, ja heeft dat wel invloed op mijn dagelijkse leven, in positieve zin dan.”

Ook geven de respondenten aan dat de dagelijkse verplichtingen van hun geloof er voor zorgen dat ze elke dag weer worden geconfronteerd met het geloof. Gebeden worden elke dag uitgevoerd, maar ook andere verplichtingen zoals koosjer eten maken onderdeel uit van het dagelijkse ritme van gelovigen.

6.2.2 Sport

Voorafgaande aan de interviews was één van de grootste vragen of sport net zo verweven is met het dagelijks leven als het geloof. Ook was het de vraag hoe belangrijk sport is voor de respondenten.

Ten eerste gaven veel respondenten aan dat sport al van jongs af aan belangrijk is voor hen. Ze zijn opgegroeid met zowel actief sporten als sport volgen op TV en in het stadion. Het is dan ook te merken dat sport wel degelijk erg belangrijk is voor mensen. Veel respondenten geven aan sport erg belangrijk te vinden en linken dit vaak aan hun favoriete voetbalclub.

“Ik ben Ajaxsupporter in hart en nieren. Het is misschien niet te zien aan de buitenkant, maar van binnen is het rood en wit.”
(Islamitische respondent)

Een Joodse respondent zegt:

“Ja, al van jongs af aan heb ik Ajax gevolgd en altijd op pleintjes gevoetbald. En dat doe ik al jaren. Nu ook in clubverband. Zaalvoetbal, veldvoetbal... En ook Ajax op de voet volgen en ook internationaal voetbal op de voet volgen. Dat is echt mijn grootste hobby, denk ik”

Ook komen mensen tijdens het interview tot de ontdekking dat sport toch eigenlijk wel belangrijk voor ze is, terwijl ze hier in eerste instantie nog aan twijfelen.

“Ja, belangrijk..kan ik niet echt zeggen. Het is wel belangrijk, want ik leef er echt naar toe. Als je op school zit, doordeweeks of aan het werken bent, geniet ik een beetje van die ontspanning op zondag. En ik vind het heerlijk om er naartoe te kijken, dus misschien is het toch wel belangrijk voor me.”
(Joodse respondent)

Ten slotte is de plek waar de respondenten zijn opgegroeid vaak erg belangrijk voor hun clubkeuze. Het volgen van de favoriete club wordt zelfs omschreven als iets waar men nooit meer van af komt.

“Ik ben echt opgegroeid in Amsterdam, geboren en getogen Amsterdammer, dus Ajax is er ook met de paplepel ingegoten. Sinds de jongere jaren als, dat je Ajax op TV ziet.”
(Islamitische respondent)

Een andere Islamitische respondent geeft iets soortgelijks aan:

“Ik ben supporter van Ajax, natuurlijk...Als rasechte Amsterdammers is dat ook wel iets waarmee je opgroeit als het ware.”

Een Katholieke respondent vertelt dat hij supporter is van het Tilburgse Willem II:

“Ik ben supporter, maar het is meer en meer een kwaal. Het heeft te maken het feit dat ik een Tilburger ben.”

Ook gaven alle respondenten aan elke dag bezig te zijn met voetbal. Net als bij het geloof geldt dat de vorm waarin er mee bezig is per persoon verschilt. Toch geeft iedereen aan het op zijn manier belangrijk te vinden op de hoogte te blijven van wat er gebeurt in het voetbal.

“Ja, sowieso elke dag het nieuws checken, en ook meteen als één van de eerste het nieuws ook weten. Alles volgens wat er gebeurt, vooral over Ajax. Maar ook andere competities, andere teams. Eigenlijk alles.”
(Joodse respondent)

Een andere Joodse respondent:

“Dat uit zich in zelf een aantal keer per week voetballen, en dagelijks kijken naar beelden. Als wedstrijden zijn geweest, wil ik altijd even de samenvatting zien, of live kijken. Praten over voetbal, spreken over welke trainer moet komen of gaan, welke spelers moeten komen en gaan.”

Sport blijkt, net als religie, een belangrijk onderdeel te zijn van het leven van deze gelovige mannen. Het steunen van een voetbalclub is iets wat zij al van jongs af aan doen en waar ze mee opgegroeid zijn. Ook zijn alle mannen elke dag (actief of passief) bezig met voetbal, waardoor ook blijkt dat het echt een onderdeel van hun dagelijkse leven is.

6.2.3 Religie en het sportieve lichaam

In verschillende godsdiensten bleken zienswijzen op sport direct te maken te hebben met lichamelijke verzorging. De betekenissen die worden gegeven aan het lichaam en de verzorging ervan verschillen per religie duidelijk van elkaar. De Joodse en Islamitische respondenten bleken de meest complexe relatie te hebben met sport en het lichaam. Er is gevraagd naar deze betekenissen, omdat tijdens de interviews bleek dat veel voetballiefhebbers ook zelf actief zijn op het voetbalveld. Sommige respondenten voetballen op recreatieve basis, buiten de reguliere competities. Anderen zijn actief bij een veldvoetbalvereniging of zijn actief in een eigen (Joods) zaalvoetbalteam.

Toch laten de Islamitische respondenten weten dat sport vanuit hun geloof wordt aangemoedigd. Zij grijpen hierbij ook terug op de relatie die de profeet Mohammed had met sport en wat hierover wordt gezegd in de Koran. De relatie die de profeet Mohammed had met sport is eerder beschreven in paragraaf 1.2.

“Sport is juist een...het voegt iets toe aan je geloof. Wat ik net zei over discipline, regels, respect voor je tegenstander. Maar ook het zorgen voor je lichaam en je geest. Dat zijn twee dingen die heel belangrijk zijn in de Islam, lichaam en geest. Volgens de Islam heb je je lichaam in bruikleen gekregen en daar hoor je goed voor te zorgen.”
(Islamitische respondent)

Ook de rol van de profeet Mohammed blijkt belangrijk te zijn:

“Nou, de profeet heeft ooit overgeleverd dat de beste sporten om te beoefenen zijn: zwemmen, boogschieten en paardrijden. Met zwemmen train je iedere spier in je lichaam bijna, dus dat is een heel goede sport. En paardrijden, nou ja, en boogschieten heeft iets met discipline. Het vergt beheersing, discipline en kundigheid en rust. Dus sport is in die zin wel belangrijk, omdat het je ook bezighoudt.”
(Islamitische respondent)

In de Islam is één van de grootste problemen met betrekking tot sport het risico op blessures. Zowel de kans op eigen blessures als het eventueel blessuren van de tegenstander wordt gezien als een probleem door de Islamitische respondenten, omdat men volgens de Koran een ander geen lichamelijke of mentale schade toe mag brengen. Toch is dit voor de respondenten geen reden niet meer te voetballen of te kijken naar voetbal. Ze vinden dat men bij voetbal geen groter risico loopt dan bij bijvoorbeeld het deelnemen aan het verkeer.

“Ja, je kunt je lichaam niet pijn doen, hoe zeg je dat. Je lichaam niet voor het slechte gebruiken. En het risico op blessures is best groot. Maar aan de andere kant, wat niet?”
(Islamitische respondent)

Een andere Islamitische respondent vertelt:

“Kijk, in de Islam is het zo dat je je lichaam niet moet verminken, maar ook het lichaam van je tegenstander niet. Maar voetballen is gewoon een risico, het is een contactsport. Maar de bedoeling is niet het verminken van het lichaam...bij boksen, vechtsporten is dat anders.”

Het oplopen van blessures wordt door een enkele respondent niet gezien als probleem, omdat deze blessure volgens hem berust op directe invloed van Allah.

“Alles wat je gegeven wordt, is dankzij Allah. Ja, en mocht je een blessure krijgen, dan zal dat enigszins gedaan zijn om iets weer tegen te gaan. Dus dat je een blessure krijgt waardoor je twee weken niet kan voetballen, dat misschien als je wel zou voetballen, er iets ernstigers zou zijn gebeurd.”
(Islamitische respondent)

De respondenten uit het Joodse geloof bleken een tegenstrijdige relatie te hebben met sport. Sommige respondenten laten wel weten sporten gezond te vinden, maar er worden ook twijfels naar voren gebracht. In tegenstelling tot de problemen die moslims met blessures hebben, hebben de Joodse respondenten vooral moeite met het fysieke aspect van sport wat tegenover het mentale aspect van hun geloof wordt gezet. Ook de Grieks/Romeinse geschiedenis van de sport is een probleem.

“Sport is begonnen bij de Grieken en Romeinen en dat waren niet de beste vrienden van het joodse volk. Die hebben juist geprobeerd om die cultuur, de sport en de Griekse filosofie hebben ze geprobeerd aan het joodse volk over te brengen, die juist traditioneel probeerde te blijven. Dus sport wordt niet zeer gestimuleerd binnen het joodse geloof.”
(Joodse respondent)

“Nou, Jodendom en sport hebben niet veel met elkaar te maken. Sport gaat om het fysieke, en het Jodendom gaat om het mentale, veel leren enzo. Er zijn niet veel...als je het vergelijkt sporters en wetenschapper, er zijn niet veel Joodse sporters.”
(Joodse respondent)

Eén respondent noemt sport “gezond”, maar vindt ook dat er voor Joodse mensen veel beperkingen zijn in de sport. Zeker voor vrouwen is het moeilijk om te kunnen sporten, omdat er beperkingen zijn op het gebied van kleding.

“Er zitten wel veel restricties aan, want je mag dus op bepaalde dagen niet sporten, voor vrouwen is het vaak lastig om te sporten, omdat bepaalde keuzes erg moeilijk zijn. Vrouwen spelen vaak in korte broek, nou dat is niet gepast. Getrouwde orthodoxe vrouwen hebben vaak hoofdbedekking, dat is dus moeilijk te combineren. Mijn vrouw voetbalt zelf ook, die heeft dus een iets langer broekje en ze heeft dus hoofdbedekking. Het is een uitzondering, maar het is dus wel te combineren. Ik vind dat heel moedig van haar.”
(Joodse respondent)

Voor de Islamitische en Joodse mannen speelt het lichaam een belangrijke rol in hun geloofsbeleving. Hiermee is ook sport iets waar ze vanuit het geloof mee bezig zijn. Er zijn aanmoedigingen en beperkingen vanuit het geloof, maar deze gelovige mannen proberen sport en religie zo veel mogelijk te combineren in hun leven.

6.3 Interactioneel niveau

Interactie bleek een zeer belangrijk aspect te zijn in zowel het geloof als sport. Alle respondenten waren het over eens dat geloven en het volgen van sport vooral sociale gebeurtenissen zijn die je samen beleeft.

6.3.1 Het geloof als sociale ervaring

De respondenten geven bijna allemaal aan dat zij het belangrijk vinden dat het geloof wordt beleefd met anderen. Dit heeft echter verschillende achtergronden, die uiteenlopen van formele eisen waarin is aangegeven dat er meerdere mensen bijeen moeten komen tot mensen die aangeven dat de sfeer in een religieus gebouw wordt bepaald door de mensen die aanwezig zijn.

Uit het eerste citaat laat zien dat andere mensen belangrijk zijn in het geloof wegens religieuze voorschriften.

“Sommige gebeden kun je ook alleen uitspreken als er tien mensen aanwezig zijn. Daarom is het belangrijk dat er een groep mensen is.”
(Joodse respondent)

Toch zijn deze formele uitgangspunten niet de belangrijkste redenen die de respondenten noemen. Er wordt veel meer aangegeven dat anderen belangrijk zijn omdat je in het geloof iets met elkaar deelt. De sociale ervaringen in het geloof zijn zeer bepalend, omdat de betekenissen die mensen geven aan het geloof worden versterkt door anderen.

“Ik ben van mening dat je geloven niet alleen kunt, dus daar kan je elkaar bemoedigen, maar je kan ook leren van elkaar.”
(Christelijk-Evangelische respondent)

Ook voor een Joodse respondent zijn geloofsgenoten erg belangrijk:

“Die zijn heel belangrijk, het is mijn omgeving. Het zijn mensen die over het algemeen een zelfde manier van denken hebben over hoe het hoort te zijn.”

Maar ook de sfeer die wordt veroorzaakt door mensen in de kerk, synagoge of moskee wordt door respondenten ervaren als één van de belangrijkste onderdelen van interactie in het geloof. Op de vraag hoe belangrijk het is voor iemand om op een Islamitische feestdag geloofsgenoten te ontmoeten, antwoordt hij:

“Heel belangrijk, dat zijn toch wel de dagen dat je de mensen tegenkomt die je maar af en toe ziet. En dan voel je een bepaalde vreugde. Vergelijk het maar met kerst, als je de hele familie weer ziet. En dan is er een gevoel van opwinding, het is gewoon heel leuk.”
(Islamitische respondent)

En ook in het Joodse geloof zijn feestdagen van groot belang, omdat er dan veel mensen dan normaal aanwezig zijn in de synagoge.

“En zeker de feestdagen, dan zijn de synagoges helemaal vol en dan zie je toch dat, ook al ben je niet orthodox, maar wel Joods, dat er een bepaalde binding is. Het komt toch samen uiteindelijk, dus dat geeft wel een heel goed gevoel.”
(Joodse respondent)

Ten slotte geven de respondenten aan dat de geloofsgemeenschap ook in het dagelijkse leven belangrijk is. De geloofsgenoten worden vaak ontmoet in bredere betrekking dan alleen in de religieuze samenkomsten.

“Het zijn mensen die je elke week ziet, maakt niet uit wat je in die week meemaakt. En dat al jarenlang. En ook vaak zijn het mensen, -het is een kleine gemeenschap, je weet precies wat iedereen doet- en als je wat nodig hebt; een werkplek, een stageplek, je weet precies wie je nodig hebt, welke mensen je moet aanspreken. Een beetje netwerken.”
(Joodse respondent)

Geloven is niet iets wat de mannen in dit onderzoek zien als een solitaire activiteit, het is iets wat ze zo veel mogelijk willen delen met andere mensen. Het geloof is daarom een sociale ervaring voor de gelovige mannen.

6.3.2 Sport verbreedert

Sport verbreedert; dat was één van de thema's die het meest voorkwam als het ging over interactie in de sport. Verschillende respondenten van verschillen geloven gaven aan dat zij in het verbreedende karakter van sport een behoorlijke gelijkenis met het geloof zien. Verder is de sfeer in een stadion – dit kwam in de vorige paragraaf over religieuze gebouwen ook naar voren- erg belangrijk. Uit het eerste citaat blijkt al op welke manier sport kan verbreederen:

“Dan ken je die mensen helemaal niet die naast je staan, maar dan loop je echt gearmd te schreeuwen: heeeuuuhhh. Ja, dat vind ik wel mooi. Het verbreedert en dat blijkt steeds weer. Dat is geen loze uitspraak die mensen doen altijd.”
(Islamitische respondent)

Volgens een aantal respondenten zijn anderen zelfs onmisbaar in de sport. Dat gaat zelfs zo ver dat ze aangeven dat ze niet alleen naar een voetbalwedstrijd zouden gaan. Vrienden en bekenden spelen een grote rol.

“Ik zou nooit in m’n eentje naar een voetbalwedstrijd gaan. Dus het is wel heel belangrijk dat er in ieder geval iemand met je is. Ze zeggen toch ook dat sport verbreedert, dus in principe is het eens samenkomen.”

(Islamitische respondent)

Een andere Islamitische respondent zegt:

“Jaaa! Ik ga niet in mijn eentje naar het stadion! Of het zijn vrienden van school, of van vroeger. Gezellig met elkaar.”

(Islamitische respondent)

Een andere respondent, een katholieke pastor, gaat juist naar het stadion om de mensen te ontmoeten die hij alleen van het voetbal kent. Dit gaat zelfs zo ver dat hij ook deelneemt aan belangrijke religieuze gebeurtenissen van deze mensen.

“Ik heb al 40 jaar een seizoenskaart. En al jaren met dezelfde mensen. Ik ben naar de uitvaart van een man geweest, die kende ik alleen van het voetballen. En ik heb iemands zoon gedoopt, die kende ik alleen van het voetballen.”

(Christelijk-Katholieke respondent)

Naast de samenbindende sfeer in het stadion, ziet een respondent het samenbindende karakter van sport ook in een groter geheel. Volgens hem is sport veel toegankelijker dan het geloof en daarom kan sport volgens deze respondent zelfs een geloofsoverstijgend karakter hebben.

“Sport is iets waar iedereen aan deel kan nemen ongeacht ras, geloof, seksuele geaardheid, dus in die zin kan de sport veel meer bijdragen dan religie. Aan de harmonisatie of de cohesie in de samenleving.”

(Islamitische respondent)

Een andere respondent is het hier in grote lijnen mee eens, maar hij vertelt dat hij juist wel een vergelijking ziet tussen sport en religie, als het gaat over verbroedering.

Het maakt niet uit waar je vandaan komt, wat je achtergrond is, hoe erg Ajaxsupporter je bent, je komt toch samen op de plek waar de wedstrijd wordt gespeeld. In de synagoge is dat ook; het maakt niet hoe gelovig je bent, hoe orthodox je de hele week bent. Of dat je dat allen in het weekend bent, of op de hoge feestdagen. Het maakt niet uit waar je staat in het leven, in de maatschappij, je komt toch samen. Dat is wel vergelijkbaar.

(Joodse respondent)

Ook de donkere kant van voetbal, het hooliganisme, kwam aan bod in verschillende interviews. De respondenten die het thema aanstipten in het interview, hadden hier beide een eigen kijk op. De respondent uit het eerste citaat vindt dat ook binnen deze groep vriendschap en broederschap

erg belangrijk is. Het tweede citaat gaat in op de vraag waarom dit saamhorigheidsgevoel eigenlijk nodig hebben.

“Ja, het zijn wel de jongens waar je op moet kunnen rekenen, mocht er echt wat gebeuren. Ze zijn heel belangrijk, je moet weten wat je aan ze hebt. Vroeger hadden we een groep en een paar jongens hebben hun vrienden verraden bij de politie. En uiteindelijk denk je, ja je maakt zoveel met ze mee en je doet misschien ook dingen die niet helemaal goed en geoorloofd zijn en als je dan weet dat je met dat soort jongens zit, dat is verkeerd. Maar nu weet ik wel dat ik met goede jongens zit, enne de jongens zijn ontzettend belangrijk.”

(Joodse respondent)

“Dat saamhorigheidsgevoel is heel goed, en het zijn boeven, dat praat ik niet goed. Maar dan kwaad worden enzo, en thuis weer rustig voor de televisie zitten. Ja, die wil ergens bij horen. Want de wereld is grijs geworden voor veel mensen.”

(Christelijk-Katholieke respondent)

Voetbal wordt, net als het geloof, beleefd met anderen. Voetbal kan zelfs een verbroederend karakter hebben, waardoor het soms over de grenzen van religie heen gaat. Door het voetbal ontstaat een saamhorigheidsgevoel onder bepaalde groepen.

6.3.3 Erbij horen

Het laatste citaat uit de vorige paragraaf raakt aan een thema dat vaak voorbij is gekomen in de interviews. Bij het omschrijven van het geloof of het zich omschrijven als sportliefhebber, was het steeds de vraag wanneer je nou bij een bepaalde groep hoort. In religie blijkt dit redelijk vrij te zijn, alhoewel er door veel respondenten wel onderscheid wordt gemaakt tussen verschillende geloofsstromingen.

“Iedereen die erbij wil horen, hoort erbij. Het is niet moeilijk om erbij te horen, denk ik.”

(Joodse respondent)

Een andere Joodse respondent geeft aan:

“Wanneer je erbij hoort...als je Joods bent, ben je Joods, daar kom je nooit meer vanaf.”

“Ik denk dat je in een bepaalde groep hoort als je op een bepaalde manier denkt, als dat overeenkomt. Dat je op dezelfde manier gelooft en beleeft. Dat je overeen komt.”

(Joodse respondent)

In het voetbal wordt veel meer gedacht in termen van groepen. Verschillende respondenten maken onderscheid tussen verschillende groepen supporters, waarbij ze vervolgens aangeven of ze vinden dat ze daar bij horen, of niet.

“Die zitten op mijn niveau of voetballevel. Je herkent die jongens ook wel bij uitwedstrijden, in het buitenland zie je ze. En dan denk je toch: luister wij zijn DE supporters, waar we om bekend staan en niet de jongetjes een grote bek hebben en met hun Ajax-vlaggetjes wapperen om het zo

te zeggen. Zijn ook heel mooi, moeten ze ook zelf weten, maar is voor mij minder herkenbaar dan die andere jongens.”

(Joodse respondent)

Een andere respondent zegt:

“Nou, ik ben er wel echt één, maar ik ben absoluut niet...niet in het sfeervak met mijn blote buik.”

(Joodse respondent)

Een respondent geeft aan dat ‘erbij horen’ toch vooral ligt aan de grenzen die je trekt en de criteria die je opstelt.

“Het ligt aan welke variabele je daar belangrijk acht. Is het: je hoort erbij dat je minimaal vijf wedstrijden hebt bezocht, dan hoor ik er niet bij. Maar zeg je: je hoort erbij, als je Feijenoord als je favoriete club ziet, dan hoor ik er wel bij. Maar dat ligt eraan welke grens je trekt en welke elementen je daar in belangrijk acht.”

(Christelijk-Evangelische respondent)

Zowel in sport als religie bestaan verschillende groepen waar mensen bij kunnen horen. De grenzen die je zelf trekt, geven aan tot welke groep je eigenlijk behoort. Volgens deze respondenten is het niet moeilijk om ergens bij te horen, maar zij horen dan ook zelf al bij de groepen waar ze op doelen.

6.4 Institutioneel niveau

Het moeilijkst te bevragen niveau is het institutioneel niveau. Dit komt vooral omdat mensen hier weinig expliciet over hadden nagedacht. Welke betekenissen geef je eigenlijk aan een gebouw, of aan de regels van het spel? Met deze zaken word je impliciet geconfronteerd, hierdoor zijn het lastige zaken om een duidelijke mening over te geven. Toch kwamen er verschillende thema's aan bod. Naast de vergelijkingen tussen religieuze gebouwen, ging het ook over religieuze regels en hoe deze soms botsen met waarden in de sport.

6.4.1 Het stadion – de nieuwe kathedraal?

In de literatuur ontkom je niet aan deze vergelijking. Stadions worden door bijna iedere auteur aangemerkt als nieuwe ‘kathedralen’. Daarom heb ik de respondenten gevraagd een expliciete vergelijking te maken van iets waar zij tot nu toe alleen impliciete betekenissen aan hebben gegeven.

Gevraagd naar hun betekenissen, geven sommige respondenten aan wel enkele overeenkomsten te zien tussen het stadion en een religieus gebouw. Deze overeenkomsten zitten dan vooral in de sfeer in het stadion of het religieuze gebouw.

“Het zijn twee plekken waar massaal gezongen wordt, dus dat is een overeenkomst. Er wordt gezocht naar een bepaalde samenhang, ten goede of ten kwade, dat weet ik niet. Ja...in een kerk

valt natuurlijk minder te zien dan in een stadion. Ik denk dat de belangrijkste overeenkomst zit in het gezamenlijke gebeuren. Het enige grote verschil is dat de kerk geen uitvak heeft.”
(Christelijk-Protestantse respondent)

Een Katholieke respondent vertelt:

“Ja, naarmate het gevulder is, is het prettiger om er te zijn. Het saamhorigheidsgevoel, het samen voor een club zijn. Samen de hoop levend houden dat het nog iets kan worden, dat is in de kerk ook. Ja en wat rituelen betreft, het met vlaggen wapperen en doeken over je heen trekken, dat vind ik wel...”

Een Joodse respondent zegt:

“Ja, dat is prachtig. Als een vol stadion achter je team gaat staan, dan geeft dat zo’n energie en het geeft een soort eenheidsgevoel toch wel ergens.”

Toch zien de respondenten vooral verschillen tussen de twee gebouwen. Ook in de sfeer die in de verschillende gebouwen aanwezig is, verschilt volgens de meeste respondenten nogal van elkaar. De uitbundige sfeer in het stadion is volgens de respondenten niet te vergelijken met de meer ingetogen sfeer in een religieus gebouw.

“Nee, niet echt. Het heeft wel vergelijkingen, allebei: hoe voller, hoe beter de sfeer voor datgene waar je voor komt. Maar in het stadion loopt iedereen te schreeuwen en te zuipen...en in de synagoge natuurlijk niet.”
(Joodse respondent)

Een Islamitische respondent brengt een andere nuance aan:

“De mensen in het stadion...nou je voelt die connection...Ajax. Maar dan ga je weer weg en dan is het klaar. En in de moskee is het toch meer spiritueel, dat gaat veel dieper.”

Ook is er volgens enkele Christelijke respondenten geen interactie mogelijk in een kerkdienst, terwijl dit bij een voetbalwedstrijd van wezenlijk belang is. Dit wordt niet door alle Christelijke respondenten gelijk ervaren. Een Evangelische respondent legde in het interview uit dat het in zijn geloof gaat om leren van elkaar, waardoor er dus nadrukkelijk wel interactie mogelijk is tussen geloofsgenoten. Blijkbaar ligt dit in de Katholieke kerk anders:

“Een speler kan wel een over de schreef gaan, door opzweepende zaken vanaf de tribune, hij kan zijn middelvinger opsteken...Dus dan heb je wel onverwachtse zaken die kunnen spelen. En dat is in een kerk niet zo, want een priester, of een pastor doet zijn dingetje, je weet exact wat er komt, uitgezonderd de preek. Maar daar is geen interactie mogelijk.”
(Christelijk-Katholieke respondent)

Een Joodse respondent geeft een soortgelijke reactie, maar vindt vooral dat er een verschil bestaat in spanning rondom de twee gebouwen. Volgens deze respondent is de synagoge zelfs minder aantrekkelijk om te bezoeken, omdat daar altijd voor hetzelfde wordt gebeden, terwijl je in het stadion van te voren niet weet wat voor soort wedstrijd er zal volgen. De kans dat het een

hele mooie wedstrijd gaat worden, is volgens hem het meest aantrekkelijk aspect van een wedstrijd.

“Ja, bij de Arena is een bepaalde spanning voor die wedstrijd aanwezig. En als je naar de synagoge loopt, dan heb je geen spanning. Dan weet je precies wat er gaat gebeuren. Dat is natuurlijk veel minder aantrekkelijk, om naar de synagoge te gaan, dan naar de Arena.”

Het grootste verschil, dat door bijna alle respondenten worden onderscheiden, is het open karakter van een stadion en het gesloten karakter van een religieus gebouw.

“Als je het heel plastisch bekijkt, is een geloofsgebouw gesloten en een voetbalgebouw is vaak open.”

(Christelijk-Evangelische respondent)

Een Katholieke respondent geeft ongeveer hetzelfde aan:

“Het is ook niet open, alleen maar tijdens de diensten. In tegenstelling tot een stadion, wat vaak ook toegankelijk is om een rondleiding te krijgen. Dus je kunt daar eigenlijk altijd naar binnen.”

Er bestaan overeenkomsten, maar toch ook vooral verschillen tussen stadions en religieuze gebouwen. De stadions krijgen van de respondenten in ieder geval geen godsdienstige lading mee. Het gaat eerder om de mensen in het stadion dan om de gebouwen zelf.

6.4.2 De rustdag

Eén van de belangrijkste thema's tijdens de interviews bleek de rustdag in het geloof te zijn. De respondenten van de drie verschillende godsdiensten die aan bod kwamen, hebben allemaal iets gezegd over de botsing tussen voetbalwedstrijden en de rustdag in hun geloof. Deze dagen vallen dan ook vaak samen, omdat zowel de rustdag als de voetbalwedstrijden in het weekend vallen. De relatie die mensen hadden met de rustdag verschilde nogal per religie.

De Joodse respondenten hadden duidelijk de moeilijkste relatie met de rustdag die vanuit hun geloof wordt voorgeschreven en de voetbalwedstrijden die op deze dag worden georganiseerd. Geen van de Joodse respondenten bezoekt op zaterdag (Sabbat) het stadion. Een respondent die alle wedstrijden van Ajax bezoekt, mist per seizoen één wedstrijd omdat deze op vrijdagavond (binnen de Sabbatstijden) valt. Ondanks het feit dat hij niet naar de wedstrijd is hij toch erg bezig met de wedstrijd. Op de vraag of hij elke wedstrijd van Ajax bezoekt, antwoordde hij het volgende:

“Ehh ja, elke thuiswedstrijd tenzij het een Joodse feestdag is en op de rustdag, op Sjabbat, dan kan ik niet. Maar dan loop ik altijd even naar buiten. De bus vanaf de Arena vol Ajaxsupporters stopt aan de overkant, dus dan vraag ik altijd even hoeveel het is geworden als het op vrijdagavond is.”

(Joodse respondent)

Ook geeft hij aan dat hij ook tijdens de wedstrijd al erg bezig is met die wedstrijd.

“Ja, ik zeg altijd wel: de aftrap is nu genomen, we spelen nu, tweede helft nu begonnen, ik ben er altijd wel mee bezig is.”

(Joodse respondent)

Het op televisie bekijken van voetbalwedstrijden ligt iets anders. De meeste respondenten geven aan belangrijke wedstrijden toch wel te gaan bekijken, ondanks de restricties die er vanuit het geloof zijn. Eén respondent kiest de meest harde lijn en kijkt op Sabbat absoluut niet naar wedstrijden:

“Je wilt het wel weten, maar ik zou geen wedstrijd bekijken, dat zou ik niet doen. Maar ik wil het wel weten.(...) Zaterdag is echt heilig. Er is niet een twijfel dat ik het misschien zou willen kijken.”

(Joodse respondent)

Toch geeft deze respondent aan de uitslag van een wedstrijd wel te willen weten als het om een heel belangrijke wedstrijd gaat.

“Bijvoorbeeld, ja, laatst was Nederland-Rusland op zaterdag. Ik ben niet wezen kijken, want het was op zaterdag. Maar je probeert toch te voelen op straat wat er gebeurt.”

(Joodse respondent)

Deze respondent was echter een uitzondering ten opzichte van de andere Joodse respondenten. De overige respondenten gaven namelijk allemaal aan de wedstrijd wel te gaan bekijken op televisie, ondanks het feit dat ze hier wel problemen mee hebben vanuit hun geloof.

“Ja, dat is heel moeilijk. Als er een echt belangrijke wedstrijd is...de Champions League finale is dit jaar op zaterdag. Ik denk...je hoeft mijn naam er niet bij te zetten, maar ik denk dat ik die ga kijken.”

(Joodse respondent)

Toch is dit behoorlijk ingewikkeld, omdat het aansturen van elektronische apparaten met behulp van knoppen of afstandsbedieningen verboden is op de Sabbat. De respondenten gaan hier echter creatief mee om en vinden allemaal een alternatieve oplossing.

“Ja, ehmm, ik zal je zeggen wat ik afgelopen keer heb gedaan. Officieel mag dat niet...officieel is het beter om het niet te doen. Maar we doen de TV aan voor de Sabbat, dus op vrijdagmiddag, op het goede kanaal en dan laat je ‘m eigenlijk de hele Sabbat aan staan, om die wedstrijd te kijken. Ja, het is heel simpel. Sommige wedstrijden kan je niet missen. Op een WK ofzo.”

(Joodse respondent)

Een andere respondent bezocht voor een belangrijke wedstrijd het appartement van een vriend van hem:

“Gelukkig is er altijd wel te fixen. Een vriend van me had een appartement en op de feestdagen is hij altijd thuis. Officieel doe je volgens de Joodse wet niets verkeerd, we hebben de TV

aangezet en we hebben gekeken. Uiteindelijk gaven sommige mensen zichzelf de schuld dat we toch hadden gekeken en in de laatste minuut hadden verloren.”

(Joodse respondent)

De Christelijke respondenten in het onderzoek bleken minder problemen te hebben met sport op zondag. Bij de Katholieke respondenten is dit sowieso geen issue. Ook de Protestantse en Evangelische respondenten gaven echter aan geen problemen te hebben met het bezoeken van wedstrijden op zondag. Een dominee vertelt iets over zijn theologische opleiding:

“Ik heb nooit problemen gehad met zondagsport. We hebben twee theologen gehad in vorige eeuw, en één was een fervent Ajax-fan. En ik heb zelf college gehad van een andere hoogleraar, heel erudiet man en die had een seizoenskaart van DOS. En dat vertelde hij ook in de colleges. Al die zware jongens zeiden: hoe kan dat nou, op zondag in het stadion! En dat vond ie geweldig! Schitterend!”

(Christelijk-Protestantse respondent)

Diezelfde dominee geeft aan dat het in zijn gezin vroeger iets anders lag. Hij geeft aan dat er sprake was een dubbele moraal omtrent zondagwedstrijden.

“We mochten ’s zondags niet kijken, maar als er op zondag een wedstrijd op de radio was, dan zaten we met z’n allen te luisteren, hoor! Jajaja... Dat is wel grappig, want mijn vader was ook dominee. En het was natuurlijk een beetje dubbel; je mocht op zondag niet gaan kijken, maar je mocht wel luisteren.”

(Christelijk-Protestantse respondent)

De Islamitische respondenten blijken de minst complexe relatie te hebben met de rustdag en sport, omdat er in de Islam geen sprake is van een rustdag zoals de andere twee godsdiensten deze kennen. Er is wel het vrijdagmiddaggebed, maar de respondenten gaven aan dat de vrijdag verder een dag is als alle andere. De enige gelegenheid waarbij eventueel een botsing zou kunnen plaatsvinden tussen het bekijken van voetbalwedstrijden en religieuze activiteiten zou zijn op een Islamitische feestdag. Toch zien de respondenten er ook geen kwaad in om op deze dag naar voetbal te kijken.

“Het gebed bij ons op zo’n feestdag is meestal ’s ochtends, dan worden er gelukkig geen wedstrijden gespeeld. Maar de rest van de dag ben je bezig met feesten, maar kijken naar een wedstrijd is onderdeel van zo’n feest. Het is een dag van vreugde en leuke dingen doen. En als voor mij het kijken naar een wedstrijd een feest is, dan kijk ik naar zo’n wedstrijd.”

(Islamitische respondent)

Een andere Islamitische respondent gaf aan dat het wel of niet kijken naar voetbal op een feestdag, vooral afhangt van de mensen met wie hij op dat moment die feestdag viert.

“Ik denk dat het afhangt van de omgeving. Kijk, als ik familie om me heen heb en je zit gezellig thuis in de woonkamer, dan zit ik echt met mijn familie. Maar stel ik zit met vrienden thuis en vrienden zeggen: kom, we gaan een drankje doen in een cafeetje, en daar zenden ze ook voetbal uit, dan doen we dat even anderhalf uur. Ik zie daar geen problemen in.”

De enige problemen die door moslimrespondenten werden ervaren rondom het kijken van wedstrijden en het voldoen aan de geloofsverplichtingen, hadden vooral te maken met de verplichte gebeden die dagelijks uitgevoerd worden door moslims. Zowel het kijken van voetbalwedstrijden als het zelf beoefenen van voetbal zorgt er voor dat de gebeden niet altijd worden uitgevoerd. Bij het beoefenen van voetbal heeft dit te maken met de vereiste reinheid op het moment van het gebed en het feit dat het lastig is het spel te verlaten.

“In de zomer is het gebed rond half negen, negen uur en dan sta je op het veld. En dan zou je aan de trainer kunnen vragen of je even weg mag, maar ja...je zit midden in het heetst van de strijd en ja, je wil toch wel schoon zijn als je gaat bidden, maar op dat moment ben je helemaal bezweet. Dus ja...het is wel moeilijk, het is heel moeilijk.”
(Islamitische respondent)

Maar ook bij het bekijken van wedstrijden op TV, worden de gebeden niet altijd uitgevoerd.

“Ehhh, ja, ik ehh denk tijdens een Champions League-wedstrijd wel: ik doe het wel even na de wedstrijd, dat gebeurt wel eens ja.”
(Islamitische respondent)

Toch voelt deze respondent zich niet schuldig als hij zijn gebeden door het voetbal niet heeft uitgevoerd.

“Nee, niet schuldig. Maar je denkt er wel over na...het gebed duurt maar drie minuten. Die tijd kan je eigenlijk wel even vrijmaken, daar denk je wel over na...”
(Islamitische respondent)

Een andere respondent geeft aan dat het niet uitvoeren van de gebeden altijd wordt veroorzaakt door het voetbal, hij ziet dan ook weinig problemen rondom voetbal kijken en het uitvoeren van de gebeden.

“Nee, dat kan met alles. Dat kan met werken ook, of met je studie ook. Als ik aan studeren ben, kan ik het ook vergeten. Dus ik ben het er totaal niet mee eens!(...) Vergeten is menselijk, maar het heeft niets met voetbal te maken.”
(Islamitische respondent)

Als sport en religie elkaar tegenkomen en qua activiteiten met elkaar botsen, is het in veel gevallen de sport die de voorkeur krijgt. Wat dit betekent wordt in de discussie verder besproken.

6.5 Symbolisch niveau

Het symbolische niveau is het niveau waarop sport en religie volgens de sociologen en filosofen die in hoofdstuk 3 zijn genoemd het best te vergelijken zijn met elkaar. In de interviews ben ik nagegaan welke betekenissen de respondenten geven aan de verschillende vormen van symboliek binnen sport en religie. De uitkomsten zijn echter beperkt, veel respondenten vinden de vergelijkingen in symbolen en rituelen tussen sport en religie moeilijk te maken, of zij kunnen überhaupt niet overweg met het begrip ‘symbool’. Dit laatste blijkt in paragraaf 6.5.2. In

de eerste paragraaf komen enkele respondenten aan bod die wel enkele vergelijkingen zagen tussen sport en religie op symbolisch niveau.

6.5.1 Symbolen en rituelen in sport en religie

Voor de Joodse en Christelijke respondenten zijn rituelen en symbolen het meest van belang in hun dagelijkse omgang met sport en religie. Islamitische respondenten kunnen niet uit de voeten met de begrippen ‘symbolen’ en ‘rituelen’, dit zal in de volgende paragraaf duidelijker worden. De Joodse respondenten geven aan dat symbolen belangrijk zijn omdat ze voortkomen uit de geschiedenis van hun godsdienst.

“Vroeger zijn we ontzettend vaak vervolgd en eigenlijk altijd wel achterna gezeten en mensen proberen toch altijd...en dat is hun houvast...en dat wordt, hoe moeilijk mensen het ook hebben, altijd uitgevoerd. En dan is het zeker, in deze vrijheid die we toch wel hebben nu, is het makkelijkste wat je wel kan doen, is waarde geven aan die symbolen. Er zit ontzettend veel historie achter, meer dan dat je de kandelaar ziet en de kaarsen aansteekt als het ware.”
(Joodse respondent)

Zowel de Christelijke als de Joodse respondenten geven aan dat ze wel degelijk overeenkomsten zien tussen het gebruik van symbolen en rituelen binnen de sportieve en religieuze sfeer.

“Goede rituelen zijn een beetje boventijdelijk. En soms kun je met rituelen meer zeggen dan met woorden. En je laat aan mensen de ruimte om het zelf invulling te geven. (...) En dat zie je ook bij de Champions League, of bij Willem II, dat schudden met die emblemen. En ik vind het ook een geweldige vondst dat de grote ploegen altijd opkomen kinderen aan de hand. Dat is ook een ritueel.”
(Christelijk-Katholieke respondent)

Volgens deze respondent werken rituelen in sport en het geloof op precies dezelfde manier:

“Ja, precies hetzelfde. Volgens mij...ja, kippenvelmomenten, tranen van vreugde, jouw club, jouw helden...godenzonen. Godenzonen zijn het hè, Messi en zo.”
(Christelijk-Katholieke respondent)

Een andere Christelijke respondent is zelf actief (geweest) als dominee. Hij vertelt dat hij in zijn preken ook vergelijkingen maakt tussen de symboliek van de sport en die van het geloof.

“De eerste keer dat Feijenoord de Europacup won, dat was vlak voor Pinksteren, heb ik daarover gepreekt. De mensen vonden het prachtig. Het was een Zeeuws dorpje. Ik heb een vergelijking gemaakt tussen wat er in Rotterdam op de Coolsingel gebeurde en wat er met Pinksteren in Jeruzalem gebeurde. Het in vuur en vlam staan, nou dat ging er in als koek!”
(Christelijk-Protestantse respondent)

De dominee gaf hierbij aan geen enkel probleem te hebben met het maken van deze vergelijkingen, omdat het in de Bijbel ook gebeurt.

“Kijk in de brieven Paulus kom je ook sportbeelden tegen, de wedloop en zo. Paulus was er ook niet afkerig van, hij gebruikte het als beeld of gelijkenis, nou why not?”
(Christelijk-Protestantse respondent)

Een andere respondent hecht vooral waarde aan de symbolische uitingen van zijn favoriete team. Hij geeft hierbij ook aan dat Ajax wordt gezien als de club van de Joden. Dit komt uitgebreid aan bod in paragraaf 6.5.3.

“Ik hecht waarde aan het Ajaxshirt. Als ze opeens in het lichtblauw zouden gaan spelen, dan vind ik dat niet....het Ajaxshirt, Ajax de jodenclub, dat vind ik mooi. Het roodwitte shirt, dat er niet met nummer 14 gespeeld wordt, dat er allemaal oud-spelers in de opleiding zitten...dat zijn allemaal iconen, symbolen, dat vind ik leuk.”
(Joodse respondent)

Symbolen en rituelen zijn belangrijk in zowel sport als religie. Voor sportieve symbolen worden soms zelfs godsdienstige termen gebruikt en ze worden actief vergeleken met rituelen die binnen het geloof bestaan.

6.5.2 Geen symbolen, wel verplichtingen

De Islamitische respondenten gaven allen aan nogal moeite te hebben met de begrippen ‘symbolen’ en ‘rituelen’. Gevraagd naar het belang van deze twee begrippen, antwoorden ze allemaal niet echt uit de voeten kunnen met de betekenissen van de woorden, of ze geven aan dat ze niet goed begrijpen wat er wordt bedoeld met symbolen en rituelen. Daarentegen zeggen ze uit te gaan van verplichtingen in het geloof.

“Dat zijn, ik noem ze geen rituelen, maar ik noem ze regels. Daar moet je gewoon aan voldoen, natuurlijk zijn die er. Hoe je zo ’n gebed ingaat en hoe je die afsluit, dat zijn regels. Maar of dat nou symboliek...weet ik niet. Voor mij zijn het regels, net als bij een voetbalwedstrijd heb je te maken met regels.”
(Islamitische respondent)

Een andere Islamitische respondent is het hier mee eens:

“Ja, ik ga niet uit van rituelen, ik ga uit van verplichtingen. Die je moet verrichten om je geloof te belijden. Dus ik zou dat niet zo snel rituelen noemen.”

Een andere respondent zegt dat hij symbolen wel belangrijk vindt. Het is echter opvallend dat ook hij daarna regels rond de gebeden en enkele van de vijf ‘zuilen van de Islam’ aandraagt.

“Nou ja, de bedoeling is dat je altijd richting Mekka bidt. Zoals je ziet moet je in de Islam, als het financieel kan en qua gezondheid, zou je een keer naar Mekka moeten gaan. Dat is dus ook iets wat ik op latere leeftijd zou willen doen, mocht ik daartoe in staat zijn. En dat is wel iets waarvan je zegt, dat wil ik wel doen. Dat is heel belangrijk als symbool.”
(Islamitische respondent)

In de Islam zijn symbolen minder van belang dan in het Jodendom of het Christelijk geloof. Dit maakt dat de Islamitische respondenten minder goed uit de voeten kunnen met de vergelijkingen in symboliek tussen sport en religie. Wel zien ze parallellen tussen regels van het geloof en de regels van het spel.

6.5.3 Het Joodse karakter van Ajax

In een groot aantal interviews kwam het Joodse karakter van Ajax naar voren als gespreksonderwerp. Uiteraard was dit het geval bij de Joodse respondenten, maar ook de Islamitische respondenten en een Christen wilden graag iets kwijt over dit onderwerp. Overigens ware alle Joodse respondenten aanhanger van Ajax.

Het is voor de respondenten onduidelijk waar de oorzaak ligt van het feit dat Ajax vaak een 'Joodse' club genoemd wordt. Een van de respondenten geeft aan dat de club en de supporters niet zelf zijn begonnen met de Joodse geuzennaam.

“Wij zijn nooit zo begonnen met die geuzennaam. De tegenstanders zijn begonnen. ADO, Feijenoord, die zijn begonnen. Omdat ze vroeger door de Joodse wijk naar De Meer toe moesten. En omdat er veel Ajaxsupporters Joods zijn. Er zijn natuurlijk niet zo heel veel Ajacieden Joods geweest zoals veel mensen zeggen. Ja, Bennie Muller en Daniël de Ridder eigenlijk...Jaap van Praag was wel Joods, zijn zoon Michael van Praag niet. Bij Johan Crujff doet de ronde dat hij Joods is, maar volgens mij is dat ook niet waar.”
(Joodse respondent)

De Joodse respondenten denken wel allemaal na over het zichtbaar dragen van een keppel in het stadion. Sommige respondenten hebben daar geen moeite, anderen dragen de keppel niet of verbergen deze onder een pet.

“Nee, meestal niet. Vrienden van me doen dat wel, hoor. (...) Ze roepen veel “joden” en zo, dus ik voel me niet echt gemakkelijk.”
(Joodse respondent)

*“Als je de enige Joodse jongen bent, ook bij uitwedstrijden, val je ontzettend op. Dan heeft iedereen je eigenlijk wel in het vizier.” **Ook van de tegenstander misschien?** “Dat niet per se, maar wel de politie die mee is en anderen. Ja...” **Er is wel een reactie op?** “Jajaja, ik ben wel eens geweest en mensen kijken je aan. Ook van een vriend weet ik dat hij een keer expres een rondje ging lopen en dat mensen hem gingen toezingen, wel positief hoor...maar meestal doe ik gewoon een pet op.”*
(Joodse respondent)

Geen enkele Joodse respondent zegt moeite te hebben met de Joodse uitingen die worden gebruikt door de niet-joodse Ajaxsupporters. Wel zeggen ze te weten dat het sommige andere Joodse mensen wel stoort.

“Nee, kijk daar kan ik wel om lachen. En ik kan er ook om lachen als PSV'ers zich zichzelf 'boeren' noemen, dat zijn ook niet allemaal boeren. En met Israëlvlaggen...dat vind ik helemaal

leuk, daar kan ik wel om lachen. Ik vind het als Jood ook wel leuk en ik weet dat Joodse mensen dat vervelend vinden, nou het stoort mij totaal niet.”
(Joodse respondent)

Een andere Joodse respondent heeft ook geen moeite met de Joodse uitingen:

“Ik heb er geen moeite mee. Ik ga wel eens en dan zeggen ze: hé, daar hebben we een echte! Dat zeggen ze dan. Daar heb ik geen moeite mee”

De respondenten laten wel weten dat het gebruik van Joodse uitingen ook negatieve reacties uitlokt, hetgeen sommigen erg vervelend vinden.

“Maar ja, dat moet positief blijven. Je moet er om kunnen lachen en dan weer verdergaan. In Engeland is Tottenham de jodenclub, maar niemand die daar ‘kankerjood’ gaat roepen, want dan ben je debiel bezig. Of gasgeluiden gaat maken en dat relateren aan de Tweede Wereldoorlog, dat begrijp ik gewoon niet.”
(Joodse respondent)

Een andere Joodse respondent zegt dat de negatieve reacties hem raken:

“Ja...kijk, het stoort me niet heel erg. Heel veel Joodse mensen stoort het wel binnen de Joodse Gemeente, maar mij stoort het niet heel erg. Maar het lokt wel negatieve reacties uit. Als ze met vlaggen zwaaien en “Joden, joden” roepen...en Feijenoord reageert daarop met: “ Hamas, Hamas, joden aan het gas”, dat steekt wel weer veel. Als mijn oma zoiets hoorde...ja het steekt wel. Ze heeft Auschwitz overleefd en net voordat ze dood gaat, hoort ze dit soort leuzen weer roepen in een stadion.”

De Joodse respondenten geven wel aan dat, ondanks dat ze deze uitingen vervelend vinden, deze anders te ervaren dan ‘echte’ antisemitische uitingen.

“In de maatschappij menen ze het, en hier doen ze het alleen maar...ja hier is het vooral elkaar fucken, elkaar gek maken, proberen elkaar uit te dagen. (...)”. Ja ik begrijp dat ze dat bedoelen om elkaar op te hitsen en niet om echt antisemitisch te zijn.”
(Joodse respondent)

Een andere respondent vertelt:

“Ik denk dat het in het stadion gebeurt door debielen die voor hun club zijn en die denken dat het grappig is. Net als die Ajaxfans die roepen dat Rotterdam plat moet worden gebombardeerd. Dan zie ik op TV slachtoffers daarvan, en dan denk ik: hoe lullig is dat voor hun. Dus dat zijn gewoon domme mensen die dat soort dingen roepen. En ik denk dat als het in de maatschappij is, dat het dan gericht is tegen Joden. En ik denk niet dat Feijenoordfans antisemieten zijn. Dat is te kort door de bocht.”
(Joodse respondent)

Ook een Christelijke respondent, die zelf aangeeft altijd veel interesse te hebben in Israël en Joden, ziet de uitingen op de tribune als een probleem. Ook hij geeft hierbij aan dat hij niet denkt dat het om antisemitisme gaat.

“Ja, ik denk niet dat ze door hebben dat het antisemitisch is. Maar het is wel een probleem hoor. Als ze op een gegeven moment “ Hamas Hamas, joden aan het gas ” gaan roepen, dan gaat dat natuurlijk veel te ver hè. Dan gaan ze grenzen over en dat daar tegen opgetreden wordt, vind ik terecht.”

(Christelijk-Protestantse respondent)

De Islamitische respondenten hebben op een andere manier een moeilijke relatie met het Joodse karakter van Ajax. Twee moslimrespondenten zijn fan van Ajax, maar benadrukken dat ze dat vooral zijn omdat ze ook Amsterdammers zijn. Met de Joodse uitingen in het stadion hebben ze niet zo veel.

“Nee, de meeste mensen die het roepen zijn zelf niet eens Joods, volgens mij. De club zelf is niet Joods. Ik probeer er niet bij te horen, maar ik stoor me er ook niet aan dat het er is.”

(Islamitische respondent)

Een andere Islamitische respondent richt zich op andere dingen in het stadion:

“Het boeit me echt totaal niet. Iedereen mag uitdragen wat hij zelf wil. Maar ik ben gewoon voor Ajax, voor de jongens op het veld.”

Ze geven aan dat ze vanuit hun omgeving soms negatieve reacties kregen omdat ze fan waren geworden van Ajax.

*“Dat is voor mij best lastig geweest soms, omdat buiten mijn eigen broers er weinig mensen voor Ajax waren, die ik ken. Dat heeft te maken met het imago wat er omheen hangt, waardoor mensen denken dat Ajax niet echt een club wat we willen. En bij PSV spelen dan wat meer Marokkanen, waardoor mensen wat meer die kant op neigen.” **Had dat ook te maken met de Joodse identiteit van Ajax?** “Ja, ja, ja, dat heb je heel goed gezien...”*

(Islamitische respondent)

Het Joodse karakter van Ajax leeft onder alle gelovigen. Het zorgt soms voor een spanningsveld, maar ook voor overlap in betekenisgeving op het gebied van sport en religie.

6.6 Een groot niveauverschil

Ondanks het feit dat veel respondenten toch wel overeenkomsten zien tussen sport en religie en ze aangeven dat beide belangrijk zijn in het dagelijks leven, geven bijna alle respondenten aan dat er toch wel een groot verschil zit in het niveau waarop ze deze overeenkomsten zien. De respondenten geven aan dat het geloof dieper gaat dan de sport en dat de beleving vaak heel anders is.

In de eerste twee quotes blijkt dat zowel sport als religie een bepaalde belevingswaarde kunnen hebben en allebei best belangrijk kunnen zijn, maar dat religie toch belangrijker wordt gevonden dan sport.

“Sport en religie zijn twee heel verschillende dingen, maar je kunt ze wel beide heel intens beleven. Maar ik wil wel die nuance inbrengen dat als sport morgen zou verdwijnen, dan zou ik daar minder rouwig om zijn dan wanneer het geloof zou verdwijnen. Dus bij mij is er wel een hiërarchie in die dingen.”
(Islamitische respondent)

Allebei belangrijk, maar niet even belangrijk. Mijn religie staat voor, dus voor de sport. Maar ik vind sport ook heel belangrijk in mijn leven, absoluut.
(Islamitische respondent)

Het belangrijkste onderscheid wat door de respondenten gemaakt wordt, is het spirituele of heilige karakter van religie. Dit is volgens de respondenten in mindere mate of niet aanwezig bij de sport.

“Je bent met iets heel anders bezig. In de synagoge ben je met iets heel spiritueels bezig en in het stadion ben je eigenlijk met iets heel aards bezig.”
(Joodse respondent)

Een Islamitische respondent heeft het over volledige overgave, die in zijn geloof belangrijk is.

“De mensen in het stadion...nou je voelt die connectie...Ajax. Maar dan ga je weer weg en dan is het klaar. En daar (in de moskee, JR) is het toch meer spiritueel, dat gaat veel dieper. Je gelooft ook dat je pas volledige overgave bereikt op het moment dat je je broeder of zuster ook gunt wat je jezelf ook zou gunnen. Die mooie auto, of die plek in het paradijs...Als je dat die ander gunt, heb je pas bereikt wat je hoort te bereiken. Dus dat gaat echt veel dieper dan bij Ajax in het stadion.”

Een Joodse respondent zegt dat sport en religie niet met elkaar te vergelijken zijn:

“Dat is heel anders. Religie is iets heiligs. Nee, dat kan je echt niet met elkaar vergelijken.”

“Nee, dat is wel anders. Voetbal blijft een hobby, een grote hobby. Maar het is natuurlijk niet vergelijkbaar. Tuurlijk, er staat veel op het spel. Ik heb veel voor Ajax over, ik lig om tien uur bij de Ticketbox. Dan sta ik weer een uurtje eerder op, omdat ik wel de beste plekken wil krijgen. Maar het is niet heilig.”
(Joodse respondent)

Ondanks het feit dat sport voor de respondenten geen religieuze lading mee krijgt, geven ze aan dat het voor anderen wel echt een religie kan zijn, of in ieder geval een religieuze betekenis kan krijgen.

“Voor mij is het geen religie. Voor mij is het iets...religie gaat verder dan een ding, dat sporten. Religie is een way of life, een manier van leven, alles zit er in. Maar als ze dat beschouwen als een religie, prima.”

(Islamitische respondent)

Voor een andere Islamitische respondent is voetbal niet het enige in zijn leven:

“Voor sommige mensen is voetbal verschrikkelijk belangrijk in hun leven en dat is ook het enige waar ze misschien enige vreugde uit kunnen halen. Voor mij niet, nee.”

Eén respondent vindt het zelfs te ver gaan als sport een vorm van religie wordt voor anderen.

“Ehm...kijk het wordt soms te veel gezien als religie voor sommigen. Ik denk dat dat niet juist is. Maar ik kan voor mezelf spreken, ik doe daar gelukkig niet aan mee. Ik vind soms wel dat mensen overdreven zijn.”

(Joodse respondent)

Toch is er ook een respondent die een ander geluid laat horen. Waar de vorige respondenten allemaal aangeven dat ondanks het belang van het voetbal, het voor hen toch geen religie is, laat deze respondent het niveauverschil een beetje achterwege. Het is overigens opvallend dat de respondent in één quote alle vier de niveaus nog eens de revue laat passeren.

“Is voetbal religie? Ja, het komt wel overeen met de wekelijkse of dagelijkse dingen die ik ook voor het Jodendom moet doen, bidden en het nieuws volgen. Ja, je gaat vaak naar de synagoge en je gaat eens in de zoveel tijd naar het stadion. Ja, je bent er ook ontzettend veel mee bezig. Het is ook iets waar je ontzettend veel over praat. Wat toch ook weer vrienden bindt. Bijvoorbeeld in de synagoge bind je je met mensen en bij het voetbal is dat precies hetzelfde. Dus ja, het is wel een soort van religie.”

(Joodse respondent)

Sport en religie worden door veel respondenten intens beleefd en het zijn beide zaken waar de respondenten dagelijks mee bezig zijn. Hierdoor geven ze verschillende betekenissen aan sport en religie. Betekenissen die soms overeen komen, soms botsen en af en toe complex in elkaar zitten. Ook zien veel respondenten behoorlijk wat overeenkomsten tussen sport en religie. Toch geven bijna alle respondenten aan dat er tussen sport en religie een behoorlijk niveauverschil bestaat. De betekenissen die de respondenten geven, worden in het volgende hoofdstuk verder geanalyseerd met behulp van de eerder besproken literatuur.

7. Discussie

In dit hoofdstuk worden de deelvragen aan de hand van de resultaten geanalyseerd. Dit zal wederom gebeuren door gebruik te maken van de vier niveaus die ook in de literatuurstudie en bij de resultaten zijn gebruikt. In de discussie wordt een koppeling gemaakt tussen het theoretisch kader en de literatuurstudie enerzijds en de resultaten anderzijds.

7.1 Individueel niveau

Het eerste wat opvalt wanneer de respondenten spreken over hun geloof, is het ontzettend grote belang dat zij hieraan hechten. Het geloof is iets wat met de gelovige mannen zelf vervlochten lijkt. De respondenten geven dan ook allemaal aan altijd opgegroeid te zijn met het geloof. Het is hierbij opvallend dat er door de mannelijke respondenten nooit echt een keuze is gemaakt voor het geloof. Dit kan worden teruggevoerd op één van de zeven eigenschappen van betekenisgeving van Weick (1995), namelijk het feit dat betekenisgeving *ongoing* is en dus nooit begint en nooit eindigt. Iemand die opgroeit met het geloof ziet zich al vanaf zijn jonge jaren geconfronteerd met het geloof. Dit betekent dat het geloof voor iemand altijd aanwezig is geweest en dit persoon zal altijd bepaalde betekenissen aan het geloof blijven toekennen, omdat hij zich steeds weer geconfronteerd ziet met situaties die zich in het geloof voordoen.

Hierna is het ook niet verwonderlijk op te merken dat alle respondenten elke dag bezig zijn met hun geloof en dat zij het in alle facetten van hun leven tegen komen. Dit komt mede door het feit dat de gelovige mannen zelf hun dagelijks leven inrichten aan de hand van hun geloof. Zij kiezen er immers zelf voor om te bidden, te lezen in de Bijbel, Tora of Koran. Volgens Weick (1995) construeren mensen hun eigen omgeving als betekenisvol. Weick denkt dat het geloof betekenisvol wordt als je het betekenisvol maakt en daar ook naar handelt; het wordt een proces dat zich zelf in actie heeft gezet (p. 38). Mensen filteren bepaalde momenten uit het geloof en weven deze tot een web van betekenisvolle momenten (p. 54). Dit web bepaalt uiteindelijk het belang van het geloof voor een individu.

Er zijn echter, naast overeenkomsten, ook verschillen in de manier waarop deze gelovige mannen hun eigen geloof construeren. Alle Joodse mannen construeren het geloof als een orthodox geloof, waarin regels en voorschriften erg belangrijk zijn, bovendien zijn ze (bijna) altijd herkenbaar als Joodse mannen, omdat ze hun keppel dragen. Voor de moslimmannen in dit onderzoek ligt dit anders. Zij proberen zichzelf juist als niet-orthodox neer te zetten. Mogelijk weerspiegelt dit de negatieve betekenissen die nu aan de Islam worden gegeven in Nederland. De Christelijke respondenten construeren hun geloof vooral in termen van “het hebben van een relatie met God” en gaan meer in op een spirituele kant van het geloof.

Over het belang van sport voor de mannelijke gelovigen, is eigenlijk eenzelfde verhaal als over het geloof te vertellen, omdat de respondenten in hun antwoorden sport op (bijna) dezelfde manier construeren als dat ze het geloof hebben geconstrueerd. Hoewel de antwoorden bij sommige respondenten iets meer aarzelend worden gegeven dan bij religie het geval is, geven alle respondenten toch aan dat sport ontzettend belangrijk voor ze is. Verder valt op dat sport op het individuele niveau door de respondenten uit verschillende geloven op eenzelfde manier wordt geconstrueerd, hier zijn geen grote verschillen te ontdekken.

De eerste eigenschap van betekenisgeving die bij het geloof werd gevonden, is uiteraard ook aanwezig bij het voetbal. Iedere dag wordt men geconfronteerd met berichten over voetbal in de krant, voetbal op televisie en voetbal als gespreksonderwerp op het werk of op school. Dit zorgt er voor dat iemand die zich toch al aangetrokken voelt tot deze sport, elke dag weer betekenissen moet toekennen aan de processen die zich voltrekken. Ook dit is volgens Weick (1995) een onderdeel van betekenisgeving; je kunt er niet van weglomen. Deels kiezen de mannen in het onderzoek hier ook voor, omdat zij ook actief op zoek gaan naar nieuws over hun favoriete ploeg en veel naar voetbalwedstrijden kijken en daar betekenissen aan geven. Ook hierin is dus weer een parallel te trekken met de manier waarop geloof werd geconstrueerd. De creatie van een eigen betekenisvolle omgeving wordt in gang gezet door de betekenisgever zelf.

De vraag hierbij is echter wie de betekenisgever nu eigenlijk is. Is het de gelovige man die op zoek is naar zingeving in zijn religie? Of gaat het om de voetbalfan die dagelijks bezig is met zijn favoriete sport en geen genoeg kan krijgen van het spel? Het antwoord hierop ligt in wat Weick (1995) noemt "*a parliament of selves*". Weick probeert hiermee aan te geven dat iedereen meerdere identiteiten heeft, die afhankelijk zijn van de context waarin zij geconstrueerd worden. Wanneer een situatie expliciet verbonden is met het geloof, zal iemand zijn rol als gelovige aannemen en betekenissen aan de situatie toekennen die passen bij de rol van de gelovige. Wanneer een situatie alleen maar over sport gaat, zal de betekenis worden gegeven vanuit de rol als sportliefhebber.

Betekenisgeving wordt complexer als de betekenisgever in een situatie komt waarin twee processen door elkaar heen lopen. Dit kwam in de interviews naar voren wanneer de respondenten werden gevraagd naar hun betekenissen over het geloof en het sportieve lichaam. De respondenten hadden niet meteen een antwoord paraat wanneer hier naar gevraagd werd. Deze combinatie lag immers niet voor de hand, ze moesten dus eerst hun 'zelf' construeren alvorens een betekenis te vormen over dit onderwerp. Bij deze antwoorden viel het op dat de Islamitische mannen een beetje zochten naar legitimering voor hun betrokkenheid bij sport, terwijl de Joodse mannen voornamelijk restricties op hun betrokkenheid bij sport naar voren brachten.

Wanneer het eigen lichaam aan de orde kwam, brachten de Joodse mannen ook restricties naar voren. Volgens de respondenten zien vooral de oudere Joden sport als niet passend in een Joodse context. Ook de geschiedenis van de sport spreekt de meeste Joden niet aan. Ondanks dit bewustzijn van hoe er over sport gedacht werd door sommige conservatieve stromingen binnen hun godsdienst, zijn de respondenten zelf wat positiever over sport. Zij zien sport als "gezond" en "leuk om te doen". De passie die zij voor het voetbal tonen, zorgt er voor dat zij andere betekenissen geven aan sport dan bijvoorbeeld hun ouders en grootouders.

De Islamitische respondenten kijken anders aan tegen de betekenis van het sportieve lichaam binnen de context van hun geloof. Volgens hen wordt sportdeelname actief gestimuleerd binnen de Islam, omdat het goed is voor de verzorging van het lichaam. De kans op blessures en het blesseren van de tegenstanders is weliswaar een zorg, maar de Islamitische mannen spreken vooral hun waardering uit voor sport als gezond en goed voor het lichaam.

De Christelijke mannen leggen relatief weinig verband tussen actieve sport en lichamelijke verzorging, terwijl dit in de Bijbel duidelijk wel aan de orde komt. Daar staat immers: "*Of weet*

u niet dat uw lichaam een tempel is van de heilige Geest, die in u woont en die u ontvangen hebt van God, en weet u niet dat u niet van uzelf bent? Je bent gekocht en betaald, dus bewijs God eer met je lichaam. (1 Korintiërs 6:19-20). Het is dus opvallend dat de Christelijke respondenten hier niets over zeggen.

Slechts één (Joodse) respondent brengt restricties met betrekking tot vrouwen en sport naar voren. Dit was het enige moment in alle interviews dat *gender* naar voren is gekomen als thema. De mannen die betrokken zijn bij het onderzoek lijken hier niet mee bezig te zijn. Mogelijk is dit een uitkomst van de vanzelfsprekendheid voor deze mannen dat zowel sport als religie gebouwd zijn rondom mannelijke waarden. Ook Walseth (2006) die onderzoek deed naar de identiteit van jonge moslim vrouwen en betrokkenheid in sport, constateerde dat mannen de norm zijn in sport en religie. Farooq & Parker (2009) laten zien dat er een wisselwerking is tussen Islam en sport, waardoor mannelijkheid wordt geproduceerd en gereproduceerd. De vanzelfsprekendheid van mannelijkheid als de norm in beide gebieden, zorgt er voor dat vrouwen uit het zicht verdwijnen, terwijl ze wel degelijk aanwezig zijn in beide gebieden.

De betekenissen die door de respondenten naar voren werden gebracht, hadden echter weinig te maken met de overeenkomsten die in de literatuur worden genoemd. Novak (1988) stelde dat er een sterke identificatie met atleten en een honger naar zingeving naar voren zou komen. Dit wordt door de gelovige mannen niet expliciet gedeeld. Over voetbal spreken zij in termen van “hobby” en “ontspanning”, terwijl ze religie aanduiden met termen als “definiërend “ en “overtuigd”. Ook termen als authenticiteit die Taylor (2007) gebruikt, of de spirituele ervaring in het volgen of beoefenen van sport die werd voorgesteld door Dillon & Tait (2000), werden door de respondenten in dit onderzoek niet naar voren gebracht.

De betrokkenheid van mannelijke gelovigen bij sport en religie lopen grotendeels parallel aan elkaar. De constructie van de twee praktijken verloopt nagenoeg op dezelfde manier en de respondenten tonen voor beide een zelfde mate van betrokkenheid en passie. Dit betekent echter niet dat ze religie als een sport of sport als een religie construeren. Het belang van sport is echter erg groot voor de geïnterviewde mannen, maar de betekenissen die hieraan worden gegeven zijn contextgebonden en afhankelijk van de rol waarin de gelovige mannen kijken naar sport en religie. De beide praktijken zijn duidelijk vervlochten met het leven van de respondenten.

7.2 Interactioneel niveau

“De term betekenisgeving doet vermoeden dat mensen situaties analyseren op individueel niveau, maar dat is een blinde vlek die we gelijk moeten vangen” (Weick, 1995, p. 38). In de vorige paragraaf heb ik naar betekenisgeving op individueel niveau gekeken, maar volgens Weick worden de interpretatie van situaties veelal bepaald door de sociale omgeving (p. 39). Daarbij speelt het tweede niveau, het interactionele niveau, een belangrijke rol. Een persoon handelt immers altijd in interactie met anderen.

De resultaten bij het thema ‘sport verbreedert’ zijn niet uitzonderlijk voor deze groep mannen, maar weerspiegelen bevindingen in de wetenschappelijk literatuur. Het groepsgevoel dat Lever (1983) beschreef, komt steeds weer terug en wordt door de gelovige mannen onderkend als één van de belangrijkste onderdelen van het voetbal. Sommige respondenten gaan zelfs zo ver dat zij aangeven nooit alleen naar een voetbalwedstrijd te gaan, omdat hun beleving dan een

noodzakelijk element zou missen. Ook Lever gaf aan dat fanatieke voetbalfans veel contacten onderhouden en een uitgebreide sociale omgeving hebben.

Op dit niveau bestaan er dus geen verschillen in de constructie van de sportbeleving tussen deze mannen met hun verschillende geloven, Durkheim (1912), Lever (1983) en Taylor (2007) gaven aan dat sport een gemeenschappelijk doel kan zijn voor mensen uit verschillende onderdelen van de samenleving. Mogelijk brengt sport op een bepaalde manier verbinding tot stand tussen mensen en geeft hen een gemeenschappelijk doel. Volgens enkele respondenten overstijgt de sport hierin zelfs de kracht van het geloof, omdat het geloof in hun beleving wordt gedeeld met een kleinere groep mensen en vaak individueel beleefd wordt.

Dit betekent echter niet dat de gemeenschappelijke kracht van sport voor iedereen geldt. Lever (1983) constateerde dat het voor vrouwen moeilijk is om de kracht van sport te ervaren op dezelfde manier als dat bij mannen het geval is. Mogelijk geldt deze geconstrueerde kracht van sport alleen voor de groep die in dit onderzoek zijn geïnterviewd, namelijk heteroseksuele mannen. Deze mannen worden wellicht aangesproken door het conservatisme dat zowel in religie als sport te vinden is. Of het conservatisme dat vrouwen uitsluit bepaalde mannen aanspreekt in sport en religie, vraagt echter om verder onderzoek.

De kracht van sport verschilt mogelijk ook omdat er door de respondenten gebruik wordt gemaakt van verschillende groepsaanduidingen. De respondenten maken onderscheid tussen verschillende groepen op basis van de mate van verbondenheid met een team. Sport is echter ook gestructureerd op basis van niveau van competitie, vaardigheid, gender, leeftijd en validiteit en zichtbare lichamelijke prestaties die betekenissen worden gegeven. Mogelijk verschilt de kracht van sport als gemeenschappelijk doel daarom per sociale groep en/of persoon. Dit lijkt dan ook te verschillen met de situatie in het geloof dat volgens de respondenten meer open staat voor iedereen die erbij wil horen. Toch is dit complex. De respondenten praten immers alleen over hun eigen geloof, vanuit hun eigen perspectief. Het is echter maar de vraag hoe open een religie wordt ervaren naar mening van buitenstaanders en hoe het betekenis geeft aan vrouwen, kinderen en andere godsdiensten.

Ondanks de verschillen, creëren praktijken in sport en religie een belangrijke sociale omgeving waarin passie ontstaat of betekenis krijgt. Mogelijk wordt dit gevoel versterkt door ontmoetingen van mensen in sportieve en godsdienstige contexten. Omdat verschillende respondenten uit verschillende religies op dezelfde manier betekenis geven aan sport, kan sport ook gezien worden als een geloofsoverstijgende praktijk. Verschillende respondenten uit verschillende religies praten op dezelfde manier over sport. Dit kan een samenbindende of verbroederende kracht met zich mee brengen.

7.3 Institutioneel niveau

De omgevingen die door mensen gecreëerd worden wanneer zij met elkaar interacteren, worden geconstrueerd als betekenisvolle omgevingen (Weick, 1995). Een stadion of een religieus gebouw is bij uitstek een betekenisvolle omgeving op het moment dat zich daar een wedstrijd of een dienst voltrekt. In de vorige paragraaf gaf ik aan dat dit volgens de respondenten en de literatuur vooral komt door de mensen die men daar ontmoet. Toch krijgt een gebouw als een stadion, kerk, synagoge of moskee zelf een extra betekenis. Van Beek (2007) omschrijft een

stadion dan ook als een ‘nieuwe kathedraal’ In een stadion of kathedraal zou men even een andere wereld binnen stappen

Volgens de respondenten is er inderdaad wel iets van een overeenkomst in de sfeer, in het saamhorigheidsgevoel of in de energie te bemerken in het stadion en in religieuze gebouwen. Volgens Weick (1995) gaat het hier om een omgeving die niet buiten de betekenisgever ligt, maar waar de betekenisgever een integraal onderdeel van is (p. 31). Deze constatering geeft ook gelijk een groot verschil aan tussen de betekenisvolle omgeving van een stadion en die van een religieus gebouw. De respondenten in dit onderzoek hebben het idee dat zij meer betrokken worden bij wat er gebeurt tijdens een wedstrijd in een stadion en dat er meer interactie mogelijk is deze omgeving. De kerk, de synagoge of de moskee wordt door hen geconstrueerd als een plek zonder spanning en waar ze weinig of geen mogelijkheden hebben om het proces te beïnvloeden. Weick gebruikt de term *enactment* om aan te geven dat mensen omgevingen structuren naar hun eigen gedragingen en opvattingen. Wanneer een omgeving al te veel gefixeerd is en er weinig ruimte is om nieuwe structuren en betekenissen aan te brengen, levert dit verschillen in betekenisgeving op met een omgeving waarin iemand meer invloed heeft. De manier waarop religieuze diensten zijn gestructureerd en de gebouwen waarin deze diensten zich afspelen, krijgen daarom een andere betekenis dan de voetbalwedstrijden en de stadions die door de respondenten worden bezocht.

Verder zien de respondenten vooral verschillen tussen stadions en religieuze gebouwen. De stadions worden niet gezien als ‘heilige gebouwen’ en de respondenten zien ook weinig in een ‘heilige afbakening van tijd en ruimte’, die door Huizinga (1938) en Van Beek (2007) wordt beschreven. De betekenissen van mensen in sport en religie wijken hier af van wat er door de filosofen en sociologen is geschreven. Dit komt doordat de respondenten aangeven religie op een ander niveau te beleven dan sport. In sport missen ze het ‘heilige’ of het ‘diepere’ niveau, die ze in hun geloof wel ervaren.

Het structureren van eigen regels komt ook naar voren in het thema over de rustdag. Eerder werd geconstateerd dat het moeilijk is voor mensen om zich geconfronteerd te zien met een combinatie van twee verschillende rollen, omdat er een botsing tussen verschillende betekenissen ontstaat. Deze botsing blijkt zich vooral voor te doen als er voetbalwedstrijden worden georganiseerd op een dag die voor de gelovigen eigenlijk een religieuze rust- of feestdag is. Op dat moment zien enkele gelovige mannen zich voor een dilemma gesteld. De regels die rondom hun religie zijn gestructureerd vertellen hen immers dat die dag niet bedoeld is voor sportieve activiteiten. Aan de andere kant zien zij zich vanuit hun ‘sportrol’ geconfronteerd met een hele belangrijke wedstrijd, een gebeurtenis die zij onder alle andere omstandigheden zonder twijfel zouden willen meemaken. Dit levert bij de respondenten een enorm spanningsveld op, die er zelfs voor zorgt dat zij hun eigen regels opstellen, om de regels binnen hun geloof te omzeilen. Op deze manier creëren ze nieuwe betekenissen die zorgen dat sport en religie minder botsen.

Het machtsvraagstuk binnen sport en religie zoals beschreven door Coakley (2007), speelt voor de respondenten in dit onderzoek geen rol. Geen enkele respondent heeft het gehad over de machtstructuren binnen de religieuze instituties of de sportwereld. Mogelijk is dit toe te schrijven aan het feit dat de geïnterviewden allemaal heteroseksuele mannen zijn die waarschijnlijk baat hebben bij de bestaande structuren. Deze mannen uitten geen kritiek op

sport of religie. Waarschijnlijk zijn deze gelovige mannen erg tevreden over de manier waarop sport en religie nu georganiseerd worden. Mogelijk versterken de structuren van sport en religie elkaar als zijnde (heteroseksuele) mannenbolwerken, waar mannen hun mannelijkheid en heteroseksualiteit kunnen benadrukken en vanzelfsprekend vinden. Dit gebeurde ook in het verleden toen sport door Christelijk religieuze instellingen werd gebruikt om de toenemende feminisering tegen te gaan (zie Knoppers, 2010). Mogelijk zijn sport en religie sociale instituties met machtsstructuren die elkaar niet in de weg zitten en elkaar wellicht zelfs versterken, omdat ze vergelijkbare vormen van mannelijkheid en mogelijke andere heersende ideologieën versterken.

De vergelijkingen die door Price (1984) en Novak (1988) gemaakt worden op het gebied van instituties, disciplines en formaliteiten, verschillen in thema's van de thema's die de respondenten in dit onderzoek benoemden. De respondenten benoemden vooral de verschillen tussen stadions en religieuze gebouwen en gaven betekenissen aan verplichtingen van het geloof en de botsing die daar soms ontstaat met hun betekenissen aan sport. Dit gebeurt vooral wanneer er activiteiten van beide sociale instituties op hetzelfde tijdstip plaatsvinden. De respondenten gingen er op een creatieve manier mee om recht te doen aan de betekenissen die ze aan sport en religie geven.

7.4 Symbolisch niveau

Omdat sport en religie allebei worden geconstrueerd met behulp van symbolen en rituelen, kwamen deze uitgebreid aan bod in de interviews. Weick (1995) acht symbolen en rituelen ook belangrijk, maar hij spreekt liever over 'cues'. Dit zijn prikkels waarop mensen zich focussen wanneer zij betekenissen toekennen aan grotere processen. Weick (1995, p. 50) omschrijft ze verder als "simpele, bekende structuren van waaruit mensen proberen te verklaren wat er om hen heen gebeurt." Dit betekent dat symbolen en structuren mensen zouden kunnen helpen om het belang van sport en religie te kunnen herkennen en te verklaren. Weick merkt hier bij op dat prikkels niet los gezien kunnen worden van hun context. Een symbool kan in een stadion dus iets anders betekenen dan in een kerk, synagoge of moskee.

De antwoorden van de gelovige mannen in het onderzoek geven aan dat zij symbolen inderdaad als belangrijke onderdelen van hun geloof en van sport zien. De antwoorden van de respondenten geven aan dat op dit niveau sport en religie voor hen dicht bij elkaar liggen. De respondenten grepen ook vaak terug naar vroegere symboliek die belangrijk is geweest voor henzelf en hun voorouders en die nog steeds betekenis heeft voor hen. Waar op andere niveaus vaak een voorbehoud of een uitzondering wordt gemaakt als het gaat om vergelijkingen tussen sport en religie, maken de respondenten op dit niveau actief vergelijkingen tussen sport en religie.

De symboliek die Price (1984) en Novak (1988) beschreven werd, is breder dan wat door deze respondenten werd genoemd. Geen enkele respondent vertelt bijvoorbeeld dat symbolen of rituelen met nationale onschuld te maken hebben of dat ze een eeuwig karakter zouden hebben, zoals Price en Novak suggereerden. Wel zeggen deze gelovige mannen dat symbolen en rituelen ook in een voetbalstadion heel waardevol kunnen zijn, omdat ze momenten van vreugde kunnen brengen. Xifra (2008) zou hierbij waarschijnlijk aanmerken dat sport inderdaad niet als religie

moet worden bestempeld, maar dat symboliek één van de religieuze dimensies binnen de sport is.

De betekenissen die de respondenten aan de club Ajax toekennen vragen extra aandacht, omdat religie daar een rol werd toegekend. Verschillende respondenten uit de drie religies brachten het Joodse karakter van de club naar voren. Aan de ene kant is dit opvallend, omdat de club zichzelf niet als Joods naar voren brengt, maar aan de andere kant is het een beeld wat volgens hen bij heel veel mensen bestaat. De Joodse respondenten hadden hier veel over te zeggen. Geen enkele Joodse respondent had moeite met de verwijzingen bij Ajax naar het Jodendom. Sommige Joodse respondenten gaven zelfs aan dit erg mooi te vinden en zich verbonden te voelen met deze symboliek. De negatieve uitingen van tegenstanders worden door de respondenten getrivialiseerd. De respondenten zeggen het wel vervelend te vinden, maar zich niet zo geraakt te voelen, omdat er geen sprake zou zijn van echt antisemitisme. Dit lijkt elementen te bevatten van het gebruik van betekenissen die Weick (1995) *liever plausibel dan accuraat* noemt. De negatieve ervaringen in het stadion worden genegeerd, omdat ze niet in het totale plaatje van enthousiasme voor het voetbal passen.

Dit geldt ook voor de Islamitische respondenten die aangaven zich niet altijd prettig te voelen bij de uitingen over Joden in het stadion. Zij negeren dit echter, omdat het niet past in het beeld dat zij van hun favoriete club hebben. Daarom kiezen zij er voor Ajax te omschrijven als echte Amsterdamse club en zichzelf te profileren als echte Amsterdammers. De negatieve reacties die zij van hun familie en vrienden kregen over hun supporterschap van Ajax, kunnen daarmee worden genegeerd. Dit is een perfect voorbeeld van wat Weick (1995) *liever plausibel dan accuraat* noemt. Omdat de negativiteit niet past in de betekenissen die zij aan hun supporterschap geven, kiezen zij er voor de negatieve reacties te negeren en de betekenissen te kiezen die wel in hun supporterschap passen.

Symbolen en rituelen in sport en religie zijn dus van belang voor deze gelovige mannen. En hoewel de symbolen en rituelen rondom voetbal en religie niet helemaal dezelfde lading voor hen hebben, liggen sport en religie voor hen op het symbolische vlak toch dicht bij elkaar. Deze conclusie is echter contextgebonden. De Katholieke respondenten gaven een veel grotere betekenis aan symbolen en rituelen dan de Moslims dat deden. Katholieken achten deze symbolen en rituelen in hun geloof ook veel belangrijker dan de respondenten uit de andere geloven.

7.5 Vergelijkingen op verschillende niveaus

In de betekenisgeving in sport en religie zijn vier verschillende niveaus te onderscheiden. Dit zijn het individuele, het interactionele, het institutionele en het symbolische niveau. Uit de resultaten blijkt dat zowel in de betekenisgeving in sport als in religie vooral het individuele niveau en het interactionele niveau van belang zijn. Wanneer men echter kijkt naar de betekenissen binnen deze niveaus, blijkt dat er verschillen bestaan tussen sport en religie.

Ten eerste laten de respondenten op het individuele niveau een verschil zien in hun betekenissen die zij geven aan sport en religie. De respondenten geven expliciet aan dat er een verschil bestaat tussen hoe zij sport beleven en hoe zij hun geloof beleven. Toch is het de vraag in hoeverre dit impliciet ook zo is. Het belang dat zij aan voetbal hechten lijkt impliciet toch wel

vaak net zo belangrijk (of soms nog belangrijker) te zijn dan het belang dat zij aan hun geloof hechten. De manier waarop zij voetbal construeren loopt vaak parallel aan de manier waarop zij het geloof construeren en soms gaat voetbal zelfs vóór het geloof. Dit leidt er echter niet toe dat de respondenten sport als een geloof beschouwen, of dat zij expliciet aangeven het voetbal belangrijker te vinden. Dit zou ingaan tegen de betekenissen die zij geven aan religie. Volgens Weick (1995) geven deze respondenten daarom zo duidelijk aan dat voor hen religie op een hoger niveau ligt dan voetbal. Het zou vanuit het geloof niet worden geaccepteerd om te zeggen dat voetbal belangrijker is, dus kiezen ze er voor dit verhaal een plausibel verhaal te laten zijn (Weick, 1995, p. 61). De uitspraak dat geloof belangrijker voor hen is dan voetbal, is dus vooral bedoeld om duidelijkheid aan henzelf te verschaffen.

Er bestaan ook grote verschillen in de betekenissen die de mannen geven aan de verschillende godsdiensten. Dat het geloof in de verschillende geloven op een heel andere manier wordt geconstrueerd, lijkt echter geen gevolgen te hebben voor de manier waarop sport geconstrueerd wordt. Dit maakt dat de sport iets heeft wat boven de verschillende culturen uitstijgt voor deze mannen en kan daarom worden getypeerd als een praktijk die mannen van verschillende achtergronden en uit verschillende religies een gemeenschappelijk doel kan geven. Het is de vraag of dit ook zo is in andere culturen.

De betekenissen die aan sport en religie worden gegeven door de gelovige mannen in dit onderzoek zijn veel diverser en complexer dan in de literatuur gesuggereerd wordt. Novak (1988), Taylor (2007) en Dillon & Tait (2000) gingen er vanuit dat sport op zich spiritueel zou zijn. Dit onderzoek spreekt dat tegen. Sport en religie roepen beide een grote passie op bij de geïnterviewde mannen, maar in de sport ontbreekt toch de diepgang die in het geloof wel ervaren wordt. Durkheim (1912), Lever (1983) en Taylor (2007) legden uit dat zowel sport als religie elementen van de maatschappij bij elkaar zouden houden. Ondanks de verbroederende kracht van sport zijn er toch nog steeds processen van in- en uitsluiting actief die er voor zorgen dat sommige mensen niet mee kunnen delen in deze kracht. Huizinga (1938), Price (1984) en Novak (1988) noemden sport heilig, omdat het plaatsvindt in afgescheiden ruimten en tijd, maar de respondenten in dit onderzoek gaven vooral betekenissen aan de botsende waardes die soms voorkomen in sport en religie. Price (1984), Novak (1988), Sterchele (2007), Van Beek (2007) en Xifra (2008) zagen in kracht in het gebruik van symbolen en rituelen in religie en in de sport, maar onderzochten nooit de betekenissen die gelovige sportfans hier aan geven. Deze betekenissen blijken complex te zijn, maar dicht tegen elkaar aan te liggen.

In dit onderzoek is duidelijker geworden hoe gelovige mannen betekenissen geven aan hun betrokkenheid bij sport en religie. Waar vooraf nog nauwelijks inzicht was in hoe mannen betekenis geven aan sport en religie, heb ik met dit onderzoek geprobeerd iets van de complexiteit van deze processen te laten zien. Mensen kiezen er voor om betekenis te geven vanuit verschillende rollen, maken gebruik van verschillende niveaus in deze betekenissen en handelen in steeds weer veranderende contexten (Weick, 1995). Dit betekent echter niet dat sport een religie is, of religie een sport. Voor de mannen in dit onderzoek zijn sport en religie belangrijke culturele praktijken waarvoor zij beide passie tonen. Ook bieden sport en religie deze mannen de kans hun mannelijkheid krachtig te construeren en te benadrukken. Dit geeft vragen over hoe in sport en religie vrouwelijkheid een plaats krijgt en welke betekenissen vrouwen aan sport en religie geven. Walseth (2006) laat bijvoorbeeld zien dat jonge moslimvrouwen steeds meer nadruk leggen op actief bezig zijn met sport. Recent onderzoek

van Elling & Van den Dool (2010) laat zien dat het belang van sportprestaties voor de nationale trots bij vrouwen net zo groot is als bij mannen. In dit onderzoek zijn vrouwen echter nagenoeg onzichtbaar in sport en religie. Sport en religie blijven sociale instituties die georganiseerd zijn rond mannelijkheid.

Het verdient daarom aanbeveling de betekenissen die vrouwen aan sport en religie geven verder te onderzoeken. Het is de vraag hoe zij zich verhouden tot sport en religie en of zij deze praktijken inderdaad zien als mannelijke bolwerken waarin zij zelf zouden worden gemarginaliseerd. Ook verdient een uitbreiding van dit onderzoek naar seculiere mannen (en vrouwen) de aanbeveling. De gelovige mannen in dit onderzoek gaven aan dat sport een religieuze betekenis kan hebben voor ongelovigen omdat het een leegte opvult. Het is de vraag welke betekenissen ongelovige mannen zelf aan sport geven en of zij de sport ook construeren als bolwerken van mannelijkheid. Dit onderzoek liet immers zien dat sport en religie culturele praktijken zijn die mannelijkheid versterken en erg conservatief van aard zijn. Spreekt het conservatisme in de sport ook ongelovige mannen aan, of kijken zij vanuit een andere invalshoek naar sport? Ten slotte is het de vraag of ongelovige mannen sport construeren als een religie, die voor hen betekenis op een hoger niveau heeft. De mannen in dit onderzoek vinden dat hun geloof op een hoger niveau ligt. Maar als het geloof wegvalt, zou sport deze hogere betekenissen wellicht kunnen overnemen.

8. Literatuur

- CBS (2004) *Statline: Bevolking; Islamiëten en hindoes in Nederland*. Bekeken op 9 juni 2010, op de site van het Centraal Bureau voor de Statistiek, <http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?VW=T&DM=SLNL&PA=70086ned&D1=0-1,17-18&D2=a&HD=090710-1521&HDR=T&STB=G1>.
- CIDI (2005) *Joodse gemeenschap*. Bekeken op 2 juni 2010, op de site van het Centrum Informatie en Documentatie Israël, <http://www.cidi.nl/dossiers/jg/jg.html>.
- Coakley, J. (2007). *Sports in society* (9th ed.). New York: McGraw-Hill.
- Curry & Parr (1988) Comparing commitment to sport and religion at a Christian college. *Sociology of Sport Journal*, 5, 369-377.
- Davie, G. (1994) *Religion in Britain since 1945: believing without belonging*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Dillon & Tait (2000) Spirituality and Being in the Zone in Team Sports: A Relationship? *Journal of Sport Behavior*, 23(2), 91-100.
- Durkheim, E. (1912) *Les formes élémentaires de la vie religieuse. Le système totemique en Australie*. Vertaling: Vandekerckhove, L. (1992) *De elementaire vormen van het religieuze leven*. Leuven: Acco.
- Eisen, G. (1998) Jewish History and the Ideology of Modern Sport: Approaches and Interpretations. *Journal of Sport History*, 25(3), 482-531.
- Elling, A. & Van den Dool, R. (2010) *Factsheet topsport en nationale trots: WK Voetbal 2010*. Bekeken op 26 juni 2010, op de site van het Mulier Instituut, <http://www.mulierinstituut.nl/objects/news/files//Factsheet%20nationale%20trots%20WK%202010.pdf>.
- Eitzen, D.S. & Sage, G. (1978) *Sociology of American sport*. Dubuque, IA: William C. Brown.
- Farooq, S. & Parker, A. (2009) Sport, Physical Education, and Islam: Muslim Independent Schooling and the Social Construction of Masculinities. *Sociology of Sport Journal*, 26, 277-295.
- Guttman (1978) *From Ritual to Record*. New York: Columbia University Press.
- Hasan, S.M. (2005) *Kurrat ul-Qadam, Bayna 'l-Masaalih wa 'l-Mafaasid ash-Shar'iyah*. Beirut: Daar Ibn Hazam, pp. 1-41. Vertaling: AbdulHaq ibn Kofi ibn Kwesi ibn Kwaku al-Ashanti, *Football – it's benefits and ills according to the divine legislation*, als E-book op <http://www.salafimanhaj.nl>, gevonden op 5 februari 2010.
- Heath, M. (2003) Soft-Boiled Masculinity: Renegotiating Gender and Racial Ideologies in the Promise Keepers Movement. *Gender & Society*, 17(3), 423-444.

- Huizinga, J. (1938) *Homo Ludens. Proeve eener bepaling van het spel-element der cultuur*. Groningen: H.D. Tjeenk Willink. Heruitgave (2005): Erven Johan Huizinga. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Ladd, T. & Mathisen, J.A. (1999) *Muscular Christianity: Evangelical Protestants and the development of American sport*. Grand Rapids, MI: Baker Books.
- Lever, J. (1983) *Soccer Madness*. Chicago: University of Chicago Press.
- Knoppers A.E. (2010) *Bodies in Motion: Paradoxes and Taboos of Men's Sport*. In: Sterk, H.M. & Knoppers, A.E. (2010) *Gender, Culture, and Physicality : Paradoxes and Taboos*. Lanham, MD: Lexington Books.
- McKinnon, A.M. (2002) Sociological definitions, language games, and the "essence" of religion, *Method & Theory in the Study of Religion*, 14(1), 61-83.
- Novak, M. (1988) *The Joy of Sports*. Lanham, MD: Hamilton Press, in: Prebish, C.S. (1993) *Religion and Sport; The Meeting of Sacred and Profane*. Westport, CT: Greenwood Press.
- Overman, S. J. (1997) *The Influence of the Protestant Ethic on Sport and Recreation*. Aldershot, UK: Avebury.
- Price, J.L. (1984) The Super Bowl as Religious Festival, *The Christian Century (1984 issue)*, 190-191, in: Hoffman, S.J. (1992) *Sport and Religion*. Champaign, IL: Human Kinetics Books.
- Putney, C. (2003) *Muscular Christianity: Manhood and sports in protestant America. 1880-1920*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Rubin, H.J. & Rubin, I.S. (2005) *Qualitative Interviewing: The art of hearing data*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- SCP (2008) *Rapportage Sport*. Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau / W.J.H. Mulier Instituut.
- Sterchele, D. (2007) The Limits of Inter-religious Dialogue and the Form of Football Rituals: The Case of Bosnia-Herzegovina, *Social Compass*, 54(2), 211-224.
- Stokvis, R. (2008). Sport als substituut voor religie in Nederland? *Leidschrift, Historisch tijdschrift*, 23(3), 119-133.
- Taylor, C. (2007) *A secular age*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Van Beek, W.E.A. (2007) *De rite is rond. Betekenis en boodschap van het ongewone*, rede uitgesproken op 28 september 2007, Tilburg: UvT.

- Veblen, T. (1899) *The theory of the leisure class*. New York 1899, London 1970.
- Walseth, K. (2006) Young Muslim Women and Sport: the Impact of Identity Work, *Leisure Studies*, 25(1), 75–94.
- Walter, A. (1991) The mourning after Hillsborough. *Sociological Review*, 39, 599-625.
- Watling, T. (2002) 'Leadership' or 'dialogue'? Women, authority and religious change in a Netherlands community. *Sociology of Religion* 63(4), 515-526.
- Weick, K.E. (1995). *Sensemaking in Organizations*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Wittgenstein, L. (1968) *Philosophical Investigations*. London: Macmillan, in: McKinnon, A.M. (2002) Sociological definitions, language games, and the "essence" of religion, *Method & Theory in the Study of Religion*, 14(1), 61-83.
- Xifra, J. (2008) Soccer, civil religion, and public relations: Devotional–promotional communication and Barcelona Football Club. *Public Relations Review* 34, 192–198.

Bijlage 1: Topiclist

Identiteit

Kunt u uzelf omschrijven als gelovige?
Hoe veel dagen in de week bent u bezig met uw geloof?
Hoe vaak bezoekt u de kerk/moskee/synagoge?
Hoe betrokken bent u bij het geloof?

Kunt u uzelf omschrijven als voetbalsupporter?
Hoe veel dagen in de week bent u bezig met voetbal?
Hoe vaak bezoekt u het stadion?
Hoe vaak kijkt u naar voetbalwedstrijden op TV?

Interactie

Hoe belangrijk zijn de mensen binnen het kerkgenootschap voor u?
Hoe belangrijk is het samenzijn binnen het genootschap?
Welke impact heeft een grotere mensenmassa in religieuze zin?

Met wie kijkt u naar het voetbal/ gaat u naar het stadion?
Hoe belangrijk zijn deze mensen voor u?
Hoe belangrijk is het samenzijn binnen het stadion/voor de TV?
Welke impact heeft een grotere mensenmassa in een stadion?

Institutioneel

Lidmaatschappen in kerk en sport?
Het stadion en het kerkgebouw, een vergelijking?
Wanneer hoor je er nu echt bij?

Symboliek

Wat zijn de belangrijkste symbolen in uw geloof?
Wat zijn voor u de belangrijkste symbolen in de sport?
Ziet u overeenkomsten tussen het gebruik van symboliek in sport en religie?
Denk aan kleding, clubkleuren, mythes en verhalen.